

III. Mondattani alapok

1. A mondatok és szerkezetük

1. Van-e a mondatoknak szerkezetük?

Igazoljuk az alábbi nyelvi anyaggal, hogy

- minden mondat elemsor, de nem minden elemsor mondat
- különböző elemsorrend különböző jelentéssel járhat!

- a. *Saw Peter John*
Peter John saw
Peter saw John
John saw Peter

b. *a, az ,béka, csókjától, előnytelen, királyfivá, királylány, külsejű, szemrevaló, változott, vonzó*

c. *A kíváncsiskodó gyerek mellett egy álmos kutya téblábol.*
Az álmos gyerek mellett egy kíváncsiskodó kutya téblábol.

d. *Vissza.*

2. Hogyan lehet érvelni az alábbi szósorral amellet, hogy a mondatszerkezet nem azonos az elemsorrenddel?

A két hegytetőről is jól látható szamarak és öszvérek által húzott kocsin utazó férfiak számára Péter és Pál lovának látványa nemvárt örömet és megnyugvást jelent.

Hány jelentése van?

3. Hány-jelentése van a következő mondatnak?

Mutassuk meg zárójelezéssel a jelentéskülönbségeket!

Berci és Marci fekete kutyái és macskái a parkban kergetőznek.

4. Hogyan hozható kapcsolatba az előbb tapasztalt jelenség a kompozicionalitás elvével (Gottlob Frege)?

5. Végezzünk szórendi átalakításokat az alábbi mondatokon!

Melyik átalakításra melyik megállapítás érvényes?

- 1) Rosszul formált mondatot eredményezett.
- 2) A mondat jólformált, de a szavak egymással való kapcsolata megváltozik. A mondat jólformált maradt, és a szavak egymással való kapcsolata sem változik meg.

- a. *A hosszú hajú fiúk rövid szoknyás lányokat ültettek a látványosan ugrádozó szamarakra egy meglehetősen primitív vetélkedő keretében.*
- b. *A főnök mostanában igen felületesen nyilatkozik az igazán korrekten kidolgozott programunkról.*

2. A mondatok tagolása: a kölcsönös és rendszeres helyettesíthetőség módszere

1. Szavakra/morfémákra tudjuk-e tagolni a következő grúz mondatot, amelyet tagolatlanul olvashatunk alább? Miért?

Magidazenacriszperikokadgasz.

Jelentése: Az asztalon szürke korsó áll.

2. Megadtunk svéd mondatokat a magyar fordításukkal együtt, de a mondatban szereplő szavakat egybeírtuk.

Svéd	Magyar
<i>Detfinnsenelefantistaden</i>	<i>(ott) van egy elefánt a városban</i>
<i>Kattensitteribilen</i>	<i>a macska ül a kocsiban</i>
<i>Enkattsitterienstad</i>	<i>egy macska ül egy városban</i>
<i>Elefantenstaribilen</i>	<i>Az elefánt áll a kocsiban</i>
<i>Detsitterenelefantienstad</i>	<i>(ott) ül egy elefánt egy városban</i>
<i>Ienstadfinnsdetenkatt</i>	<i>egy városban (ott) van egy macska</i>
<i>Istadensitterenelefant</i>	<i>a városban ül egy elefánt</i>
<i>Elefantenfinnsibilen</i>	<i>Az elefánt a kocsiban van</i>

- a. A hangsorok egybevetésével (lehetőleg a fordítás felhasználása nélkül) bontsuk a mondatokat szavakra/morfémákra!
- b. Készítsük el a szöveg szótárát (természetesen már a jelentés felhasználásával)!
- c. Ezek után fordítsuk le svédre:
Egy macska áll a kocsiban.
Ott van az elefánt egy kocsiban.

3. Rendelkezésünkre áll egy ismeretlen nyelv néhány mondatának a hangalakja, tagolatlanul. Bontsuk fel a következőt!

varimbocseden

A következő mondatok hangalakját ismerjük még:

*I. sardukebun II. varimbocsekopur III. asuladen IV. vardokacseden V. godimbosul
godomuraj varimbocseneb ragolden varascsedon kolimbotagir*

- a. Karikázzuk be azoknak az oszlopoknak a számát, amelyek segíthetnek az elemzésben! Miért ezek használhatóak?
- b. Jelöljük meg, hogy az elemzendő mondatban hol sejthetünk morfhatárt, ha egyszerre csak egy oszlop segédmondatait vehetjük figyelembe!

Az I. oszlop alapján: varimbocseden

A II. oszlop alapján: varimbocseden

A III. oszlop alapján: varimbocseden

A IV. oszlop alapján: varimbocseden

Az V. oszlop alapján: varimbocseden

- c. Melyek azok az oszlopok, amelyek alapján egyforma tagolást feltételeztünk? Mi köztük a különbség?

4. Hasonlítsuk össze a következő mondatokat! Keressük meg azokat a részeket, amelyek mindegyikben megtalálhatóak! Állítsuk össze azt a „lyukas” mondatot, amely a mondatok közös részeiből áll, és kipontozott üres hely jelöli benne azt az egységet, amelyben a mondatok különböznek egymástól!

János a ceruzákat dobozba tette.

János a ceruzákat és a radírokat dobozba tette.

János a labdát dobozba tette.

János a golyót egy piros dobozba tette.

János a kanalakat dobozba tette.

János a sok színes ceruzát egy lila dobozba tette.

János a sok puha radírt dobozba tette.

5. A fenti lyukas mondat üres helyére írjuk be a következő szavakat/szósorokat! Állapítsuk meg azok helyességét (nyelvtani helyesség, teljesség, tartalom)!

képeslapokat egy nagyon szép

zöldes-kék

gyerekeket

hiánytalanul

bélyegeket

kapott bélyegeket a régi

fütyörészve

csendet

6. Keressünk olyan szavakat, amelyek behelyettesíthetők az alábbi környezetekbe!

a)

János a ... ra tette a kulcsot.

János a ... re tette a kulcsot.

János az ... ra tette a kulcsot.

János az ... re tette a kulcsot.

Van-e olyan magyar szó, amely ezek közül nem csak az egyikben fordulhat elő?

b)

Keressünk azonos és különböző lyukas mondatokat (szintaktikai környezeteket) az alábbi szavakhoz! A szavak nem toldalékolhatóak a művelet során.

a. fekete

b. olvas

c. visító

d. Péterke

e. nyomtatott

f. ő

g. lassan

h. ez

i. gőte

j. Goethe

k. nagyon

l. Bogáncs

m. bogáncs

Melyek jelenhetnek meg ugyanazokban a környezetekben?

Az ismert szófaji kategóriák közül melyekbe sorolhatók be a szavak?

c) Az alábbi környezetekbe mely szavak helyettesíthetők be a megadottak közül?

Az.....től még soha nem kaptam ajándékot

A.....-nak tegnap eltörött a lába.

a. sámlí

b. bácsi

c. öcséd

d. esernyő

e. egér

A tapasztalt disztribúciós különbségeknek miért nincs jelentősége a szintaxis számára?

7. Hasonlítsuk össze az alábbi magyar mondatokat a 3-as feladat kitalált mondataival!

Azőjelmezerémes

I. Márkésővan.

II. Ezafilmszellemes.

III. Azőjelmezerégi.

Holnapiseljövök.

Légytürelmes.

Azőjelmezerézbőlvan.

IV. Azőjámborózerémes.

V. Szerelmesvagyok.

Azőjapánmézerémes.

Akésselmegvágtagammagam.

Milyen következtetéseket kellene levonnunk, ha nem tudnánk magyarul és ugyanúgy gondolkodnánk, mint egy kitalált nyelv esetében?

8. Megadtunk néhány környezetet és néhány behelyettesítendő egységet.

Környezetek:

- a. *Elemér nagyon*
- b. *A gyerekek ... mentek lefeküdni.*
- c. *Három ... sétál a parkban.*
- d. *Piri ... Bori ül a moziban.*
- e. *Két ... kismalac futkározik az udvaron.*
- f. *... nem szeret énekelni.*
- g. *A gyufa a gyertya ... van.*

Behelyettesítendő egységek:

a. <i>sietve</i>	f. <i>a ház</i>	k. <i>most</i>
b. <i>mellett</i>	g. <i>reggel</i>	l. <i>tucat</i>
c. <i>és</i>	h. <i>zokog</i>	m. <i>vagy</i>
d. <i>fáradt</i>	i. <i>remeg</i>	n. <i>helyén</i>
e. <i>Benő</i>	j. <i>álmosan</i>	o. <i>katona</i>

Vizsgáljuk meg, hogy az egyes egységek mely környezetekbe helyettesíthetők, illetve, hogy az egyes környezetekben mely egységek fordulhatnak elő! Milyen megállapításokat tehetünk?

9. A megadott morfsorok közül válasszuk ki azokat, amelyek egyenértékűek a következő morfsorral:

sötét sikátort

a. <i>a sövényt</i>	g. <i>recsegő hangon</i>
b. <i>az úrhajót</i>	h. <i>egy hordót</i>
c. <i>úrhajót</i>	i. <i>minden fekete macskát</i>
d. <i>kellemes estétet</i>	j. <i>két fácánt</i>
e. <i>gyorsan futott</i>	k. <i>sikeresen letett matematikai záróvizsgát</i>
f. <i>sok embert</i>	l. <i>néhány kedves utast</i>

10. Az alábbi morfsorok mindegyike behelyettesíthető a megadott környezetbe. Elmondhatjuk-e, hogy általában is ugyanazokba a környezetekbe helyettesíthetők be? Az egyes morfsorok disztribúciója hogyan viszonyul egymáshoz? Melyik fajta disztribúciós viszonyt tarthatjuk az elemzés szempontjából a leglényegesebbnek? Miért?

Benő ... mondott valamit Jenőnek.

a. Londonról	e. fekete kalucsnikról
b. Kuwait fővárosáról	f. a zöld kalapról
c. is	g. sűgva
d. és János	

11. Bizonyítsuk be, hogy a 'nagyon' és a 'kellemes és' morfsorok nem helyettesítik egymást kölcsönösen és rendszeresen, noha az alábbi mondatban felcserélhetjük őket!

Nyelvet tanulni kellemes és hasznos.

12. Helyettesíthetjük-e a következő mondatokban a 'váza' morfsort a 'sárga váza' morfsorral?

A sárga váza az asztalon van.

A 'sárga váza' morfsort a 'váza' morfsorral?

Nekem nem a sárga váza kell, hanem a kék.

Ez nem sárga váza, hanem kék.

Mondhatjuk-e ezek alapján, hogy a 'váza' és a 'sárga váza' morfsorok nem egyenértékűek (nem helyettesítik egymást kölcsönösen és rendszeresen)? Miért?

13. A következő szavak közül melyek azok, amelyekben a 'fel' hangsor morfként szerepel?

felad, feltételez, felel, felismer, felelősség, felértékel, felebarát, feltalál, felejt

14. Ha a következő hangsorokat megduplázzuk, értelmes szavakat kapunk.

Egészítsük ki őket, és jelöljük be mindegyiken a morfhatórokat!

Keressünk meg azokat a hangsorokat, melyek megkettőzés nélkül is értelmes szavak! Keressünk környezeteket ezekhez, valamint a megkettőzéssel kapott párjukhoz és hasonlítsuk össze őket!

<i>elt...</i>	<i>német...</i>
<i>gon...</i>	<i>eled...</i>
<i>elők...</i>	<i>tes...</i>
<i>ében...</i>	<i>szemé...</i>
<i>ének...</i>	<i>teké...</i>
<i>elem...</i>	<i>tibe...</i>
<i>etett...</i>	<i>Ödön...</i>

- a. Az alábbi hangsor hányféleképpen osztható morfokra?

'hatalmasok'

Keressünk mindegyik változathoz környezeteket (lyukas mondatokat)!

- b. Az alábbi mássalhangzókból csak az 'e' és az 'ë' felhasználásával a megjelölt helyeken hány morfsor képezhető?

m_nt_k

Mindegyikhez keressünk környezeteket!

- c. A számokkal jelölt környezetekbe melyik helyettesíthető be a betűvel jelölt egységek közül?

1. *akövekne.....nek*

2. *avágtattak*

3. *holnapne.....tek*

a. *kkéstfe*

b. *ménekel*

c. *hézbogyótesz*

d. *mleszpén*

e. *jöjje*

f. *keméspéter*

- d. Tagoljuk az alábbi elemsorokat szavakra! Melyekben találjuk meg a *sajt* és a *bolt* morfokat?

a. *Mafrissajtvanaboltban.*

b. *Asajtossüteményeketmindenboltárusítja.*

c. *Pétertapirosajtónálraboltátkki.*

15. Anagramma: játék a morfé mákkal

Karinthy Figyes és Kosztolányi Dezső társaságának egyik kedvelt játéka volt az anagramma. Az alább olvasható Karinthy és Kosztolányi nevének anagrammája.

Mi a játék szabálya?

A nevek mely elemsorai váltak morfokká?

Mi adja a környezetüket?

a. *Itt pocsek a koszt, ó lány, ide zsörtölődni jár csak az ember!*

b. *Önt egy égi kar inti, frigye sikerülni fog.*

Készítsünk anagrammákat! Mi vált morffá a nevekben?

16. Vizsgáljuk meg az alábbi mondatok összes lehetséges jelentését!

a. *A csempésznél vadászok halásznak.*

b. *Csempészek halásznak vadásznak.*

A különböző jelentések esetében mely morfok azonosak, és melyek különbözőek?

17. Egyértelműen tagolhatók-e morfokra az alábbi hangsorok, amíg a kapcsos zárójelbe tett részek el nem hangzanak?

Akövetasarokbagurítottaa $\left. \begin{array}{l} \text{labdát} \\ \text{kisfű} \end{array} \right\}$

Avadásznakmindakétmenyét $\left. \begin{array}{l} \text{ismerem} \\ \text{megtetszett} \end{array} \right\}$

Tagoljuk morfokra a kétféle módon befejezett mondatokat!

18. Az alábbi elemsor több módon is tagolható. Keressük meg a tagolási lehetőségeket! Ezek közül csak egy jelöl mondatot. Melyik? Mi a jelenség oka?

Titánhallottátokmártibortkiabálni

19. Mutassunk ki disztribúciós osztályokat más nyelvekben! Íme egy angol példa.

John boughtfor Christmas.

You open the door.

They never Mary.

He often Mary.

We have met them.

The was very cheap.

Sometimes, saw, meet, met, meets, see, sees, a record, can, a candle, must, never, should, often, not, goes out, went out, o out, invited, a terrible tie, a dog, a interesting book, an egg, candle, dog

20. Keressünk olyan több szavas egység – egyszavas egység párokat ,

- amelyeknek nincs azonos környezetük,
- van azonos környezetük,
- minden környezetük azonos!

Segítségül megadunk néhány környezetet.

Környezetek:

A lányod.....

A fiammegkedvelte a nyelvészetet.

Egyhosszú regénybe kezdtem bele.

.....levizsgázott angolból.

Egyszavas egységek:

Sárika, kedves, jól, kislány, csuklik, szép, nagyon, idegesítő

Több szavas egységek:

igazán életre való gyerek, gyűjti a bélyegeket, valóban érdekes, tényleg gyorsan

21. A megadott környezetekbe helyettesítsük be az alattuk felsorolt szavakat!

Amókás állat.

(pulikutya, elefánt, tejsoki, íróasztalom)

Az újről még nem sok tudunk.

(igazgató, rendelet, menetrend, állás)

Anak tegnap kivették a vakbelét

(vonalzóm, dékán, teória, öcsém)

A kapott mondatok közül melyek

- kifogástalanok,
- a szintaktikailag rosszulformáltak,
- sértenek szemantikai szabályt,
- sértenek hangtani szabályt?

E két utóbbi szabálysértésnek miért nincs jelentősége a szintaxis számára?

Keressünk még olyan morfokat vagy morfsorokat, amelyek példát szolgáltatnak arra, hogy az eltérő disztribúció ellenére az egységek szintaktikailag egyenértékűek lehetnek!

22. A megadottak közül mely környezetekbe helyettesíthetők be a felsorolt egységek?

Környezetek:

Az egyik bátyámküszködött a szakdolgozatával.

Jánosigazgató volt.

A húgomfurcsa körülmények között élt.

Behelyettesítendő egységek:

fantasztikus, csak, nehezen, ügyefogyott, sajnós, a mátészalkai nagymamájánál, két évig, nagyon, nehéz, is ,

23. Az alábbi elemesorok közül melyek egyenértékűek szintaktikailag?

- a. *a szomszédék játékos kedvű skót juhászcutyája*
- b. *nagyon lassan és keservesen*
- c. *rendkívül unalmas*
- d. *Mari és a csodacsapat*

- e. *Moha bácsi, a törpe*
- f. *Péterék*
- g. *igazán kedves, de meglehetősen szeleburdi*
- h. *festett hajú fiú*
- i. *alszik*
- j. *epret szed egy kosárba*
- k. *tehetségtelen sportoló*
- l. *egy igazán kedves, de meglehetősen szeleburdi kislány a szomszédból.*
- m. *Jocó*
- n. *Jocó vadonatúj gördeszkája*

24. Az alábbi csoportok – egy kivétellel- szintaktikailag egyenértékű csoportokat tartalmaznak.

Melyek a kivételek?

a.

Péterke
a barátom nemrég vásárolt tengerimalaca
egy gondolat
a hosszú várakozás
őnagysága
szemtelen kölyök
valaki

b.

hisz a lélekvándorlásban
csuklik
levelet ír a nagynak
blöfföl
a város központjában lakik
gyűjt
eküldi a feleségét orvoshoz

c.

lent
a szoba bal sarkában
egy asztal mögött
előttem
fent
alatt
feléd

d.

egy új épület felső emeletén
nálatok
régi széken
otthon
a kamrában
Mártiék mögött

25. Az alábbi elemsorokra melyik megállapítás igaz?

- 1) Közvetlen összetevők lehetnek valamely szerkezetben.
- 2) Biztosan közvetlen összetevők abban a szerkezetben, amelyben előfordulnak.
- 3) Semmilyen szerkezetben nem lehetnek közvetlen összetevők.

a. a gyerekek	i. diabetikus sütemény
b. három jóbarát	j. fekete és fehér
c. János vagy István	k. asztal mellett
d. a nagyon	l. minden de
e. nagyon szép	m. réten túl
f. az akárki	n. kevés te
g. piros három	o. mint igazgató
h. három piros	p. a nevetgél

Van-e az előbbi elemsorok között olyan, amelyik semmilyen környezetben nem fordulhat elő?

26. Mutassuk ki az aláhúzott elemsorokról, hogy összetevőt alkotnak!

- a. Péter minden gondolatát megosztja azzal a lánnyal, akit csak néhány napja ismert meg.
- b. Tegnap megszületett Zsoltnak a kislánya.
- c. Mikor tűnt el a testvérednek a barátnője?
- d. Az a probléma, amiről a diplomamunkámat szeretném írni, már a középiskolában is foglalkoztatott.

Viselkedésük mennyiben tér el más csoportok viselkedésétől?

A kérdésre a fenti és az alábbi mondatok összevetésével válaszoljunk!

- e. Péter azzal a lánnyal osztja meg minden gondolatát, akit csak néhány napja ismert meg.
- f. Zsoltnak tegnap megszületett a kislánya.
- g. A testvérednek mikor tűnt el a barátnője?
- h. Az a probléma foglalkoztatott már a középiskolában is, amiről a diplomamunkámat szeretném írni.

27. A kiemelések alatt megadott segéd szerkezetek közül melyek alkalmasak és melyek nem a kiemelt egységek közvetlen összetevőinek tesztelésére?

Állításainkat indokoljuk!

- igazán érdekes és megoldatlan probléma

- a. igazán szép
- b. szép és erős
- c. igazán okos fiú
- d. ilyen játék
- e. feladat

- a néni és a bácsi háza tája

- a. öregek birtoka
- b. Jancsi és Juliska háza
- c. Péterék kertje
- d. a ház kerítése
- e. egy épület

- nagyon jól sportoló tanítványok

- a. sikeres ember
- b. az első helyezett
- c. Péterék barátja
- d. A gyerekek
- e. ők

- gyógynövényt gyűjt a szomszéd faluban

- a. alszik
- b. könyvet olvas otthon
- c. bízik a barátaiban
- d. unatkozik nálunk
- e. dolgozik a mezőn

28. Az alábbi mondatot vezessük vissza a lehető legrövidebb formára, majd bővítsük minél hosszabbra!

A szomszéd lány szereti vagy utálja a német fiút.

29. Döntsük el, hogy helyesen bontották-e közvetlen összetevőkre a következő egységeket!

- a. sárgára festett + padokon ülő + szakállas férfiak
- b. kellemetlen ízű + de + nagyon egészséges
- c. töröm a + diót a fejedem

3. Az X-vonás elmélet, szintaktikai viszonyok és jelölések

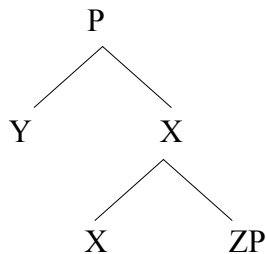
1. Egészítsük ki az alábbi táblázatot!

?	Példa	Szabály
?	fekete macska feketét macskát	Az első kifejezés helyes, a második nem
?	fekete macska feketét macskát	A magyarban a jelző és a jelzett szó kapcsolatát csak a precedencia (megelőzés) jelöli
magyarázó adekvácia	fekete macska feketét macskát schwarze Katze black cat	?

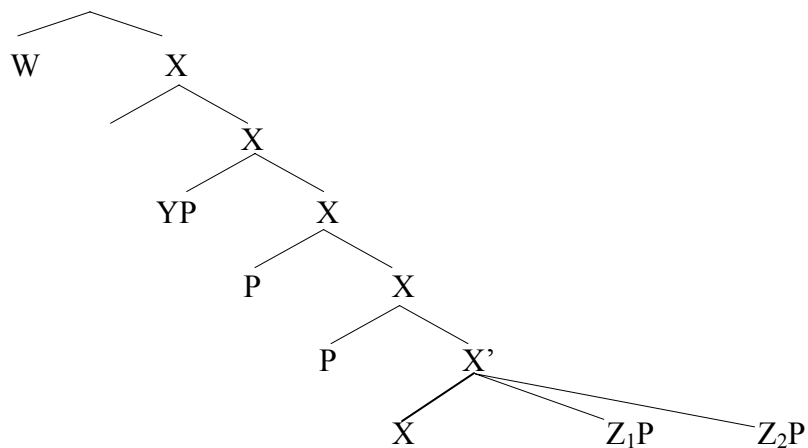
2. Figyeljük meg az X'-elmélet szerint épülő szerkezeteket!

– Pótoljuk a hiányzó részleteket az X'-elmélet általunk használt sémáin!

a)

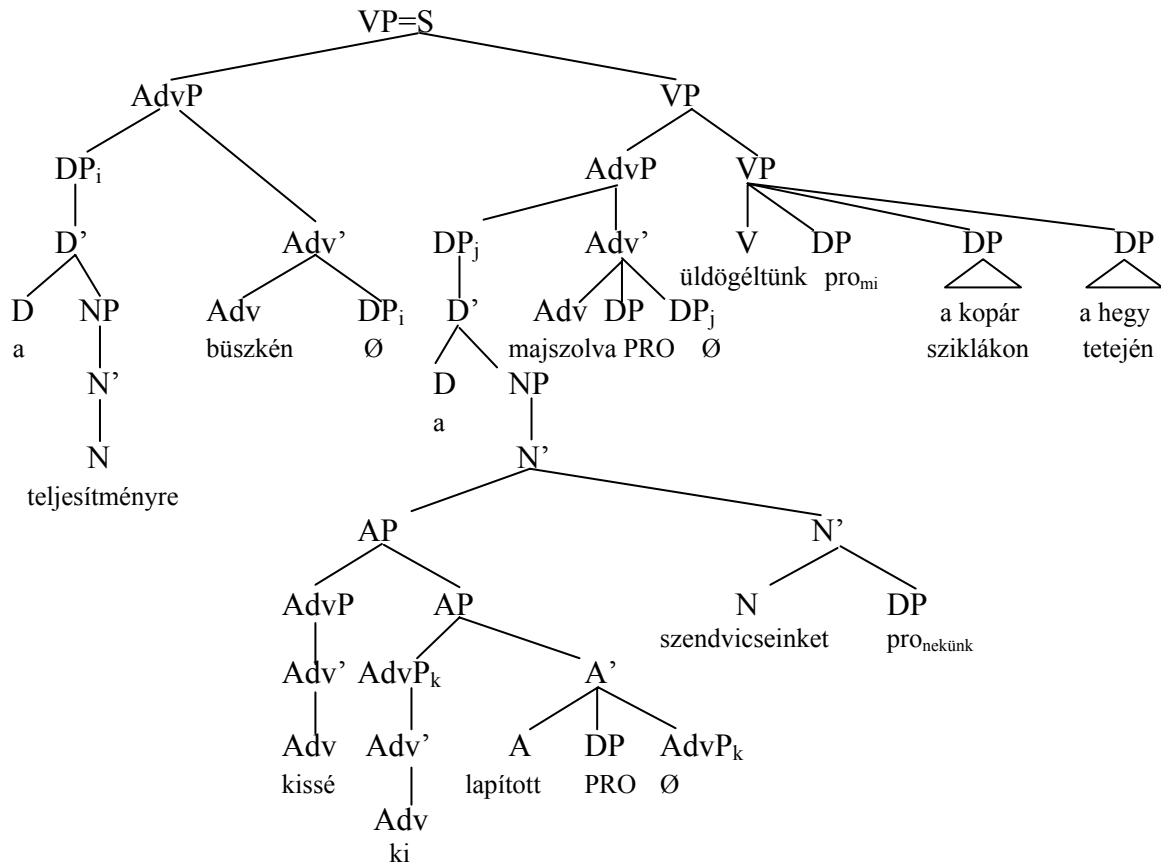

b)

- Az alábbi ágrajzon keressünk egymáshoz hasonló (X'-elmélet alapján felépülő) szerkezeteket!

A teljesítményre büszkén, a kissé kilapított szendvicseinket majszolva üldögéltünk a kopár sziklákon, a hegy tetején.

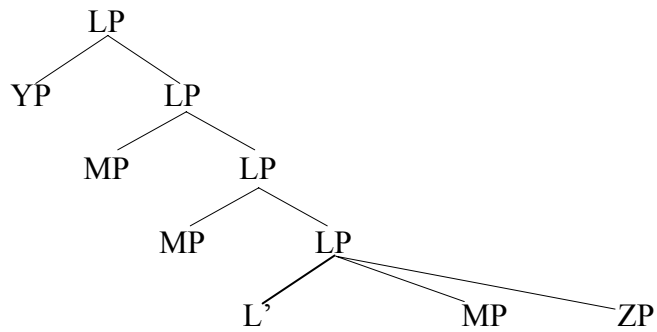

3. Modellünk megengedi-e az alább olvasható újraíró szabályokat? Megállapításainkat indokoljuk! (A szabályokban fiktív kategórianévek szerepelnek.)

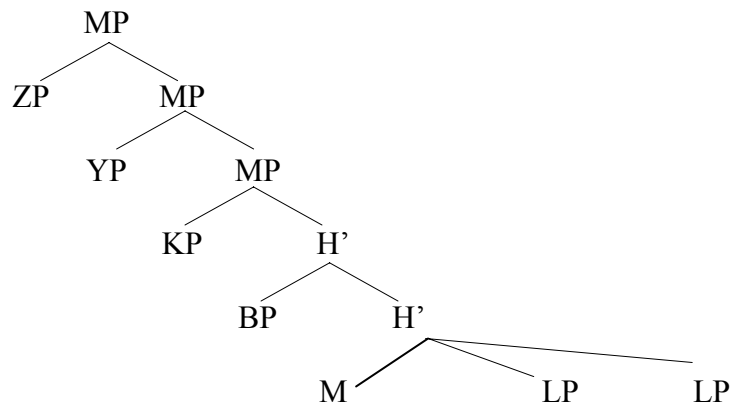
- $LP, BP \rightarrow L' B'$
- $LP \rightarrow LP, L'$
- $LP \rightarrow LP, LP, L'$
- $L \rightarrow L, G'$
- $L' \rightarrow L, GP, GP$
- $GP \rightarrow L' BP$
- $LP \rightarrow LP, LP$
- $BP \rightarrow LP, BP$
- $BP \rightarrow BP, LP$

4. Modellünkben létezhetnek-e az alábbi fiktív kategórianevekkel ellátott ágrajzok?

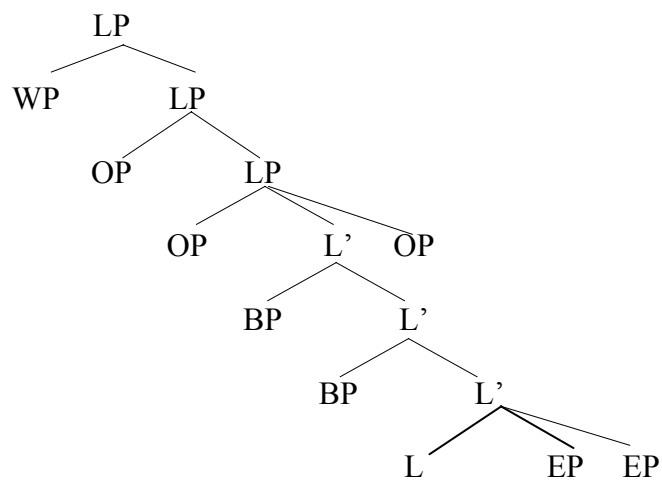
a)

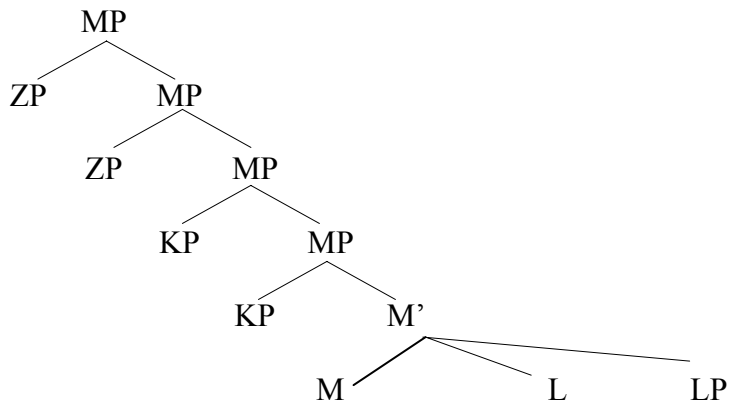
b)

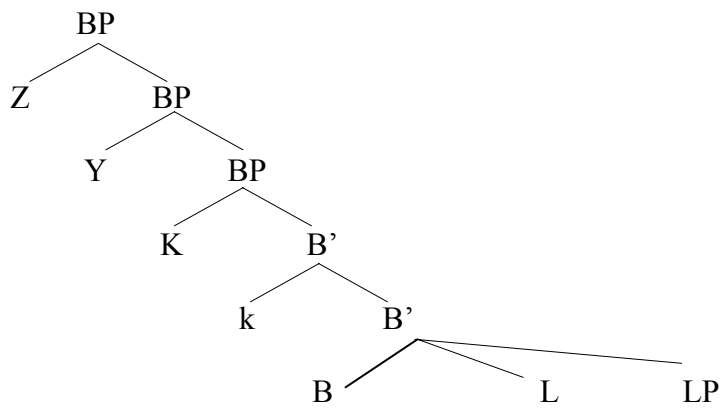
c)

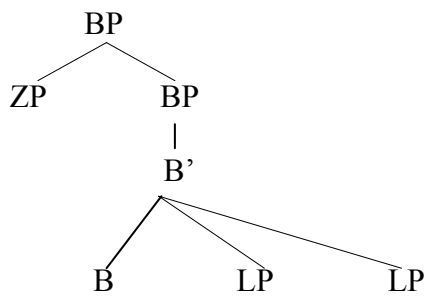
d.)

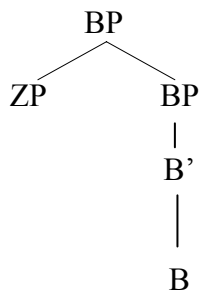
e.)

f.)

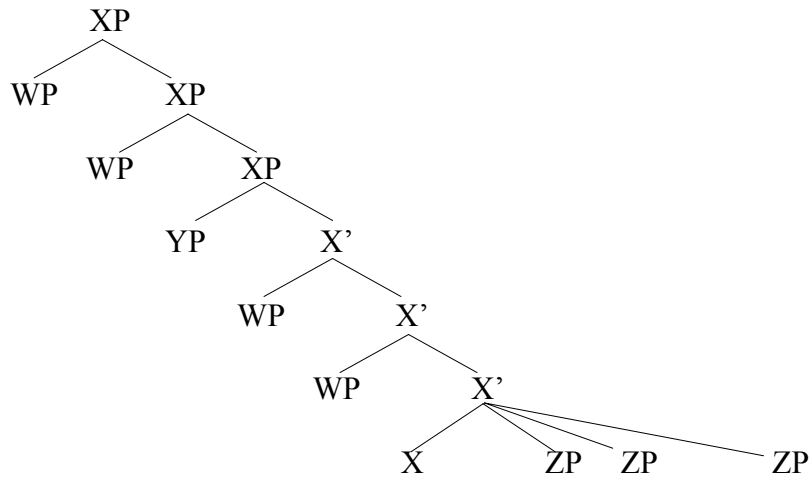

g.)

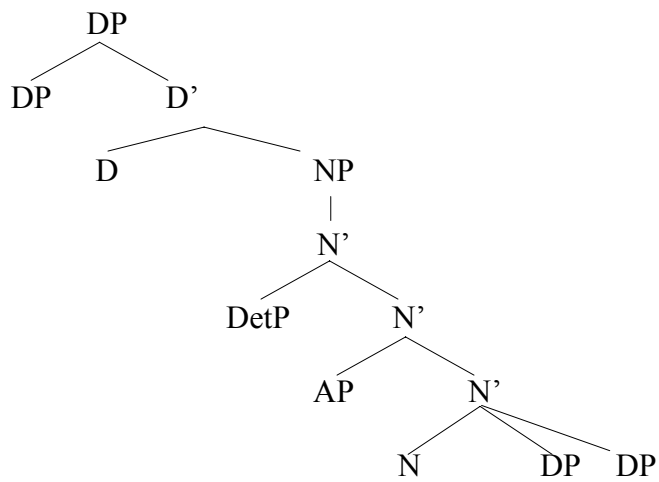

5. Írjuk fel azokat az újraíró szabályokat, amelyek az alábbi ágrajzokat kialakították!

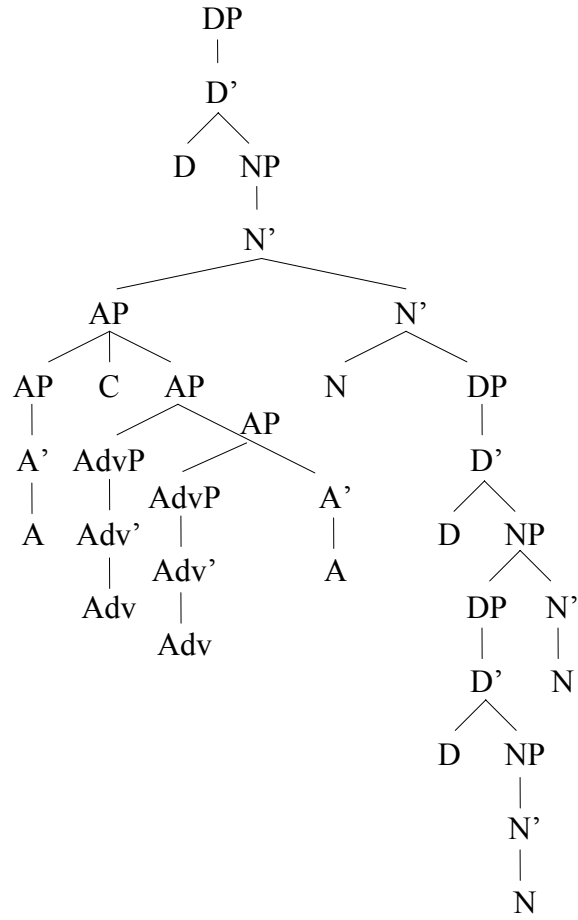
a.)

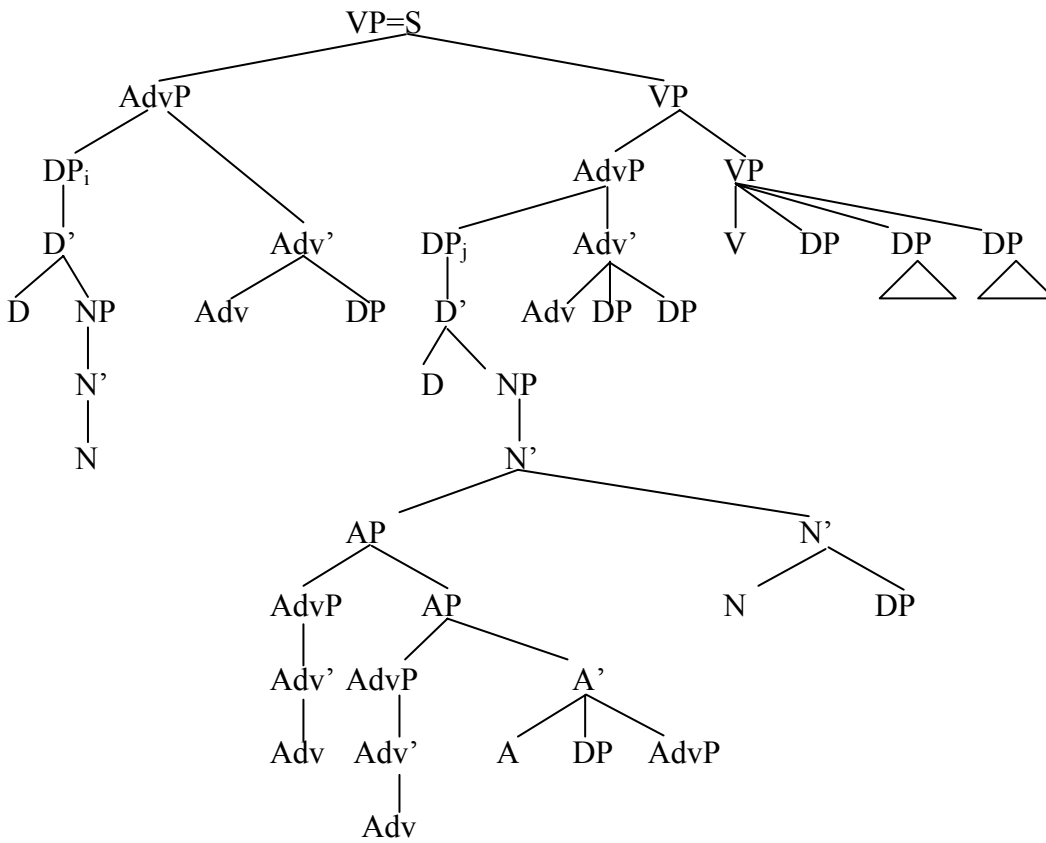
b.)

c)

d)

6. Készítsük el azokat az ágrajzokat, amelyeket az alábbi újraíró szabályok alakítottak ki!

a.)

- a. $S \rightarrow DP, VP$
- b. $DP \rightarrow D'$
- c. $D' \rightarrow D, NP$
- d. $NP \rightarrow N'$
- e. $N' \rightarrow N$
- f. $VP \rightarrow V'$
- g. $V' \rightarrow V, DP$

b.)

- a. $S \rightarrow VP$
- b. $VP \rightarrow AdvP, V'$
- c. $V' \rightarrow V, DP, InfP$
- d. $InfP \rightarrow Inf'$
- e. $Inf' \rightarrow Inf, DP$

c.)

- a. $S \rightarrow DP, VP$
- b. $DP \rightarrow DP, C, DP$
- c. $DP \rightarrow D'$
- d. $DP \rightarrow DP, D'$
- e. $D' \rightarrow D, NP$
- f. $NP \rightarrow N'$
- g. $NP \rightarrow DP, N'$
- h. $N' \rightarrow AP, N'$
- i. $N' \rightarrow N, DP$
- j. $AdvP \rightarrow AdvP, Adv'$
- k. $AdvP \rightarrow AdvP, AdvP$
- l. $Adv' \rightarrow AdvP, DP$
- m. $AP \rightarrow AP, C, AP$
- n. $AP \rightarrow A'$
- o. $A' \rightarrow A$

7. Írjuk fel azokat az újraíró szabályokat, amelyek az alábbi nyelvi egységeket kialakították!

- a. *Elárulta Marinak a féltve őrzött titkot.*
- b. *Minden kertelés nélkül meg akarom mondani a főnöknek az igazat.*
- c. *kilógatva a kalitkát az ablakon*
- d. *a szomszédnak a véleménye Bolka rajzairól*
- e. *halálosan megsértődve elvonulni a szemétdombra*
- f. *Megpróbálom befesteni fektére a kifakult blúzomat.*
- g. *Szerintem meg szeretné próbálni elcsenni az egyik képemet Péterről.*

- h. *Megunva a mindennapos értelmetlen vitákat a barátaimról vissza fogok költözni a szüleimhez.*
- i. *Megkíséreltük alattomban kékre mázolni a zongora lábát.*
- j. *Lolka szelíd és kissé álmatag elefántja felébredve szokásos délutáni szunyókálásából véletlenül rálépett a gazdája sakkasztalára.*

- Alkossunk olyan egységeket, amelyeket ugyanezek a szabályok hoztak létre!
- A megadott és az alkotott egységek között keressünk olyanokat, amelyeket rekurzív szabályrendszer alakított ki!
- Keressünk olyan szabályt, amelynek elhagyásával jólformált szerkezetet kapunk!
- Keressünk olyan szabályt, amelynek elhagyásával a szerkezet jólformáltsága megszűnik!

8. Írjunk olyan nyelvi egységeket, amelyeket az alábbi újraíró szabálysorok alakítottak ki! Melyik szabályrendszer rekurzív?

a)

- a. $DP \rightarrow DP, C, DP$
- b. $DP \rightarrow D'$
- c. $D' \rightarrow D, NP$
- d. $NP \rightarrow N'$
- e. $N' \rightarrow N$
- f. $DP \rightarrow DP, D'$

b)

- a. $AdvP \rightarrow AdvP, AdvP$
- b. $AdvP \rightarrow Adv'$
- c. $Adv' \rightarrow Adv$
- d. $AdvP \rightarrow AdvP, Adv'$
- e. $Adv' Adv, DP$
- f. $DP \rightarrow D'$
- g. $D' \rightarrow D, NP$
- h. $NP \rightarrow N'$
- i. $N' \rightarrow AP, N'$
- j. $AP \rightarrow A', A$

c)

- a. $VP \rightarrow AdvP, VP,$
- b. $VP \rightarrow AdvP, V'$
- c. $V' V, DP, DP$
- d. $DP \rightarrow D'$
- e. $D' \rightarrow D, NP$
- f. $NP N'$
- g. $N' \rightarrow N$
- h. $N' \rightarrow AP, N'$
- i. $AP \rightarrow A'$
- j. $A' \rightarrow A$

d)

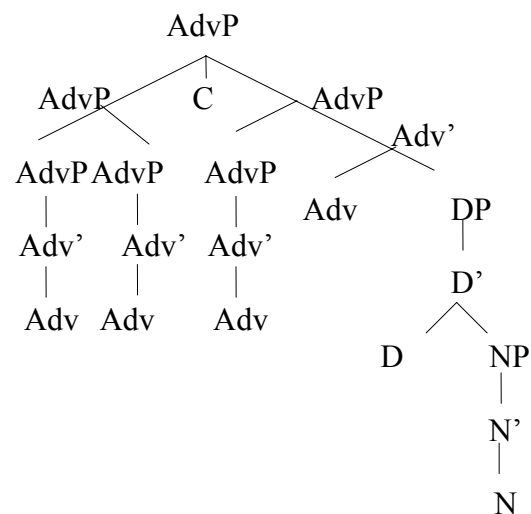
- a. $VP \rightarrow V'$
- b. $V' \rightarrow V, InfP, DP$
- c. $InfP \rightarrow AdvP, Inf'$
- d. $Inf' \rightarrow Inf, DP$
- e. $DP \rightarrow DP, D'$
- f. $D' \rightarrow D, NP$
- g. $NP \rightarrow N'$
- h. $N' \rightarrow N$
- i. $DP \rightarrow D'$

e)

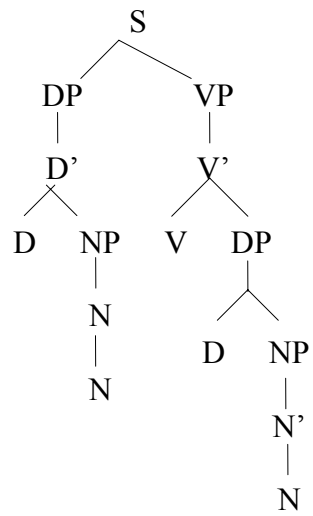
- a. $DP \rightarrow DP, D'$
- b. $D' \rightarrow D, NP$
- c. $NP \rightarrow N'$
- d. $N' \rightarrow N$
- e. $N' \rightarrow AP, N'$
- f. $N' \rightarrow N, DP$
- g. $AP \rightarrow AdvP, A'$
- h. $A' \rightarrow A$
- i. $AdvP \rightarrow Adv'$
- j. $Adv' \rightarrow Adv$
- k. $NP \rightarrow DP, N'$

9. Keressünk olyan nyelvi egységeket, amelyekhez az alábbi ágrajzok rendelhetők!

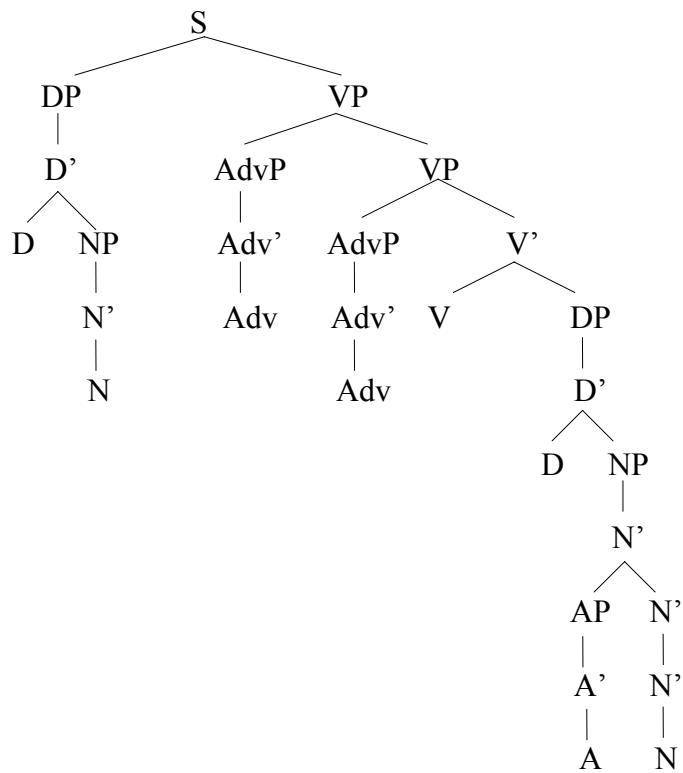
a)

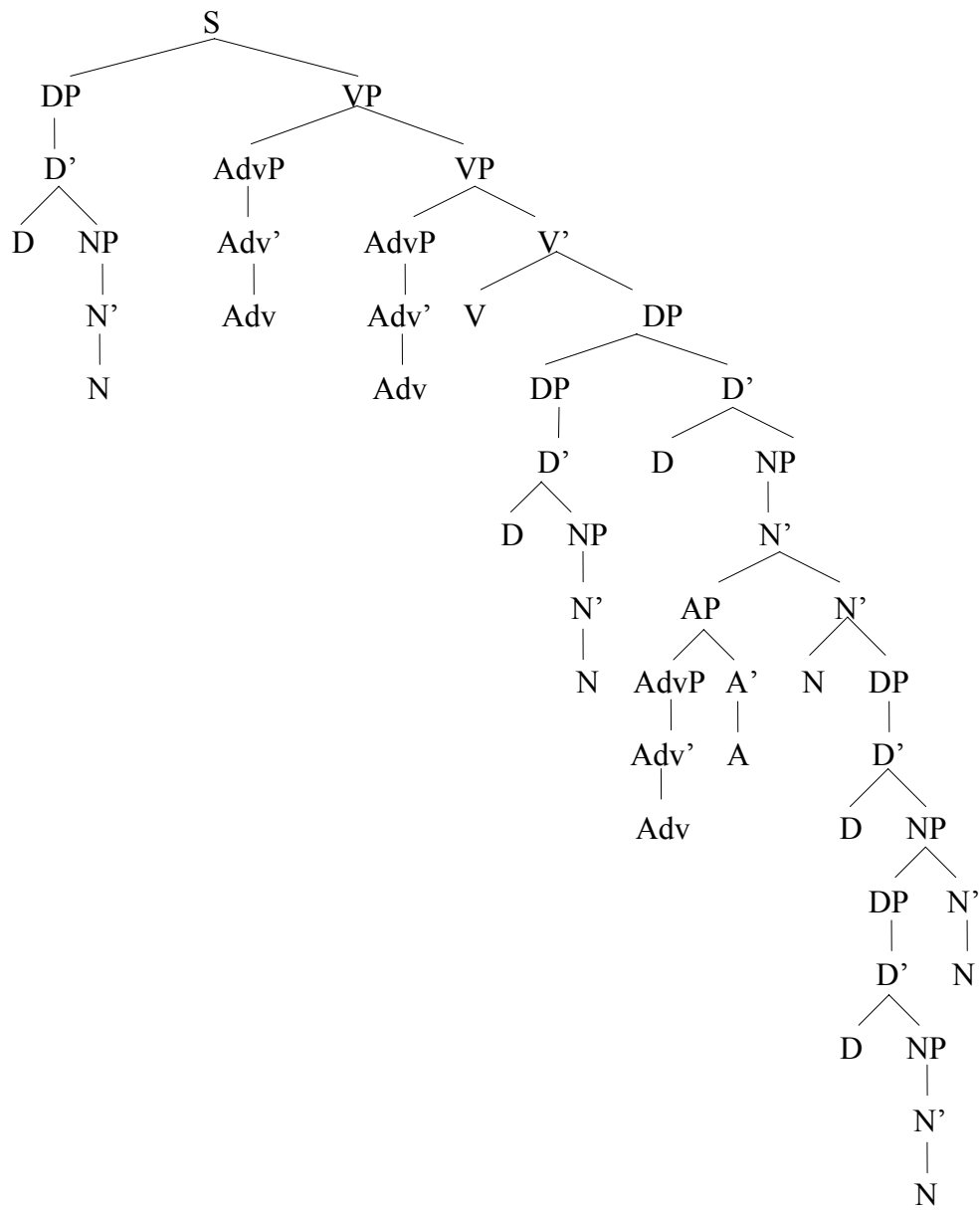
b)

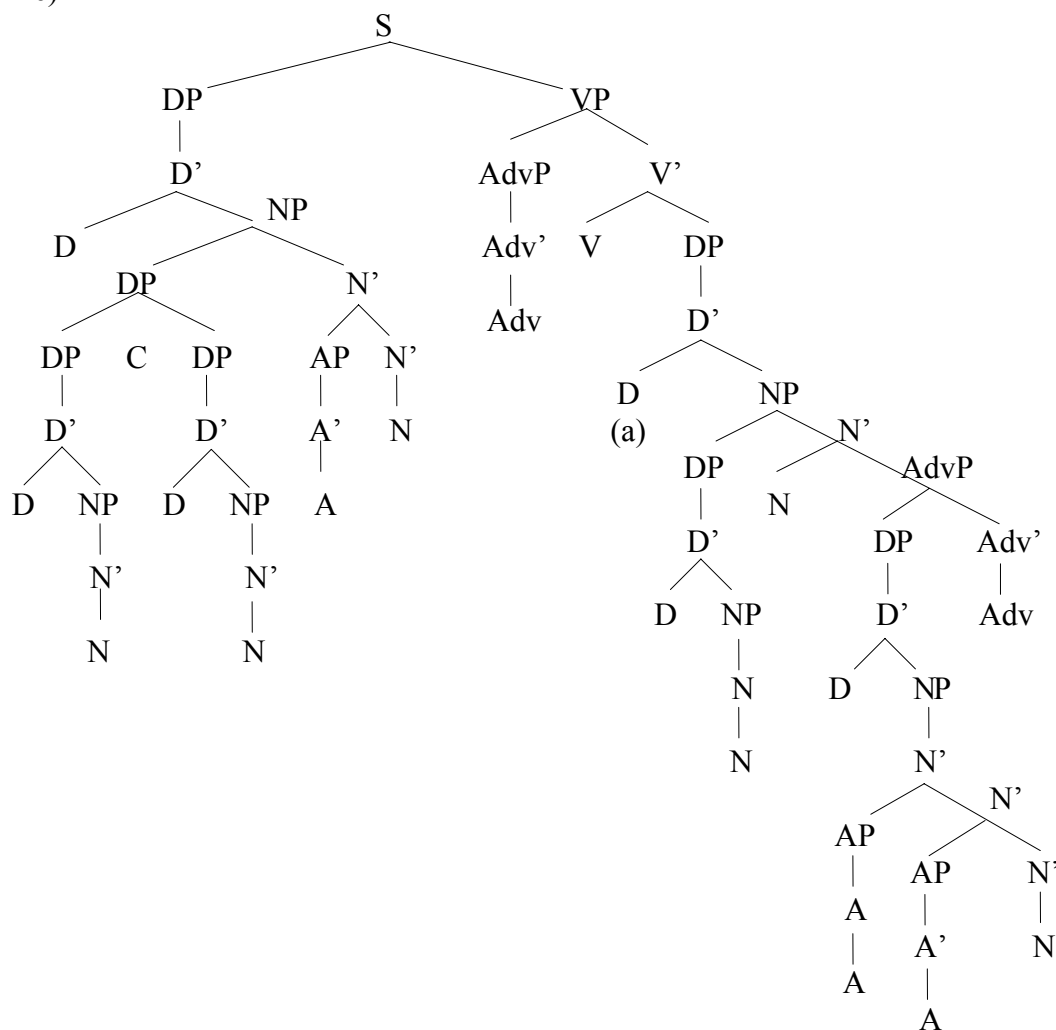
c)

d)

e)

10. Az alábbi, konkrét újraíró szabályok közül melyik felel meg az X'-elmélet elveinek?

- a. $NP \rightarrow NP, AP$
- b. $NP \rightarrow AP, N'$
- c. $NP \rightarrow N', AP$
- d. $DP \rightarrow DP, D'$
- e. $NP \rightarrow DP, N'$
- f. $NP \rightarrow N$
- g. $NP \rightarrow N'$
- h. $AP \rightarrow AdvP, A'$
- i. $AP \rightarrow AdvP, AP$
- j. $AP \rightarrow AP, AdvP$
- k. $NP \rightarrow VP$
- l. $V' \rightarrow NP, VP$
- m. $V' \rightarrow NP, V$
- n. $VP \rightarrow NP, V'$
- o. $V' \rightarrow V, AdvP, DP$
- p. $InfP \rightarrow Inf'$
- q. $InfP \rightarrow InfP, Advp$

Az X'-elméletben megengedett szabályok közül a magyarban melyik nem valósul meg?

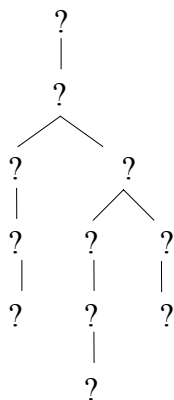
11. Rendeljük a szintagmákat a megfelelő ágrajzokhoz!
A szerkezetet minden esetben lássuk el megfelelő kategóriacímkevel!

Szintagmák:

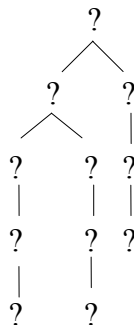
- a. *három magas pálmafán*
- b. *nagyon hadarva beszélő*
- c. *hosszú piros szoknyát*
- d. *egészen piszkosan érkezni*
- e. *véleménye Péternek Mariról*
- f. *törődik Mari Péterrel*

Szerkezetek:

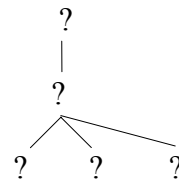
1)

2)

3)

12. A megelőző feladatok ágrajzain keressünk triviális csoportokat!

13. Az alábbi mondatokban keressünk triviális csoportokat, majd helyettesítsük őket nem-triviális egységekkel!

- a. *András lefordította az új indiai regényt.*
- b. *A lányom döbbenetn nézett rám.*
- c. *Elcseréltem.*
- d. *Péter gyorsan megírja a jelentést.*
- e. *Én szertek kuglófot sütni.*
- f. *Az érdeklődés kezd lanyhulni.*
- g. *Mariék?*

Ha a mondatban szereplő szót bővítettük,

- mely esetben lehetett szabad bővítményel bővíteni?
- mely esetben bővíthettünk vonzattal?
- volt -e olyan eset, amikor a triviális csoport helyén nem alkalmazhattunk nem-triviálisat?

Találtunk-e egy szóból álló nem-triviális egységet?

14. Érveljünk valamelyik szerkezet mellett, vagy valamelyik ellen!

- a. *(jó (hír a felvételi)ről)*
((jó hír) a felvételi)ről)
- b. *((József) (és) (testvérei))*
((József) (és testvérei))
- c. *((bemutatta)(Pétert) (Marinak))*
((bemutatta Pétert) (Marinak))
((bemutatta)(Pétert Marinak))

15. Lássuk el kategóriacímkekkel a következő elemsorokat!

- Melyik elemsor nem kaphat kategóriacímket? Miért?
- Melyik címkézése nem egyértelműen eldönthető? Miért?

- a. *egér*
- b. *fehér egér*
- c. *vidám kis fehér egér*
- d. *macska és egér*
- e. *a macska és egér*
- f. *a macska és az egér*
- g. *fekete macska és fehér egér*
- h. *a fehér*
- i. *Péter és kutya*
- j. *Péter és a kutya*
- k. *hogyan hívjuk meg Pétert*
- l. *nagyon siet*
- m. *igazán nagyon siet*
- n. *asztal alatt*
- o. *az asztal alatt*
- p. *az ő*
- q. *az ő barátja*
- r. *ő barátja*
- s. *tegnap lakott*
- t. *elcserélte a ruháit egy számítógépre*
- u. *felkopik az állunk*
- v. *és a maradék*
- w. *az eredményeire felettébb büszke kutató*
- x. *egy új könyv az agyműködésről*
- y. *a lány, aki elkérte a tollamat*
- z. *én, a pásztorok királya*

16. Folytassuk a mondatot a megadott szerkezeti leírás szerint. és egészítsük ki a címkes zárójeles leírást !

[[DP[D' [D a(z)] [NP[N' [N Péter]]] [VP AdvP VP]]]

17. Mutassuk be az alábbi mondatok összetevős szerkezetét címkés zárójelk használatával!

- a. *A csoport új üdvöskéje hosszasan fejtegetett egy teljesen érdektelen, sőt mondvacsinált problémát.*
- b. *Péter és a három újsütetű barátja hosszú, fáradtságos munkával kikísérletezett egy a szúnyogokra szerintem teljesen veszélytelen, de kétségtelenül környezetbarát szúnyogirtószert.*

18. A megadott újráíró szabálysémákat társítsuk a megfelelő szöveges magyarázattal!

$S \rightarrow DP VP$

$X^n \rightarrow X^{n-1}$

$X^n \rightarrow YP X^n$

- a. $X=A, Adv, V; Y=Adv; X^n=XP$
- b. $X=N; Y=A; X^n=X'$
- c. $X=N; Y=Det; X^n=X'$

$XP \rightarrow YP X'$

- a. $X=V, Adv, A, Inf; Y=Adv$
- b. $X=N, D; Y=D$
- c. $X=Adv; Y=D$

$X' \rightarrow X ZP^*$

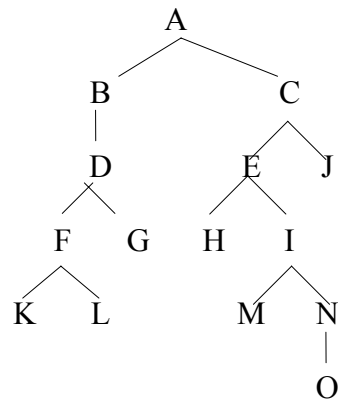
- a. $X=V, Adv, Inf, N; Z=D, Inf, Adv$
- b. $X=D; Z=N$

$X^n \rightarrow (X^n)^+ C X^n$

$X \rightarrow x$

- a. *adjunktumok csatolása*
- b. *igei és főnévi fejek vonzattal*
- c. *lexikai behelyettesítés*
- d. *mellérendelés*
- e. *mennyiségjelző*
- f. *minőségjelző*
- g. *módosító*
- h. *névelős főnévi csoport,*
- i. *névutós kifejezés*
- j. *rövid és hosszú birtokos*
- k. *szabad határozó*
- l. *szubjektum–predikátum felbontás*
- m. *triviális átalakítás,*
- n. *verbális jellegű módosító: igekötő*
- o. *vonzatok, bővítmények*

19. Válaszoljunk az alábbi fiktív ágrajz csomópontjainak viszonyára vonatkozó kérdésekre!

Mit dominál E?

Mit vezérel J?

Mit dominál közvetlenül D?

Mely csomópontok J gyermekei?

Mely csomópontoknak a gyermeke J?

Mely csomópont B testvére?

Mely csomópont vezérli I-t

Mely csomópontok C összetevői?

Mely csomópontok A közvetlen összetevői?

Mely csomópont dominálja H-t?

Mely csomópontnak az összetevője H?

Mely csomópontnak a közvetlen összetevője D?

Mely csomópont J unokatestvére?

Mely csomópontot dominál A?

Mely csomópont F és G anyacsomópontja?

Mely csomópont M és L anyacsomópontja?

Mely csomópont dominálja A-t?

20. Igazak-e az alábbi állítások?

*Ha **a** és **b** testvércsomópontok, akkor*

- **a** és **b** szülőcsomópontját és ugyanaz a csomópont dominálja közvetlenül,
- amit **a** közvetlenül dominál, azt **b** is közvetlenül dominálja,
- **a** gyermekét **b** vezérli,
- minden **a**-t domináló csomópontot minden **b**-t domináló csomópont vezérel,
- **a**-t vezérli mindaz, ami **b**-t dominálja.

*Ha **a** gyermeke **b**-nek, akkor*

- minden, ami **a**-t dominálja, az **b**-t is dominálja,
- minden, ami **b**-t vezérli, az **a**-t is vezérli,
- minden, amit **b** vezérel, azt **a** is vezérli,
- mindazt, amit **a** dominál, azt **b** is dominálja.

*Ha **a** és **b** unokatestvérek, akkor
kölcönösen vezérlik egymást,
a anyacsomópontja vezérli **b** anyacsomópontját,
a anyacsomópontja vezérli **b**-t,
amit **a** dominál, azt **b** nem dominálja.*

*Ha **a** vezérli **b**-t, akkor
a leszármazottai is vezérlik **b** leszármazottait,
nincs olyan csomópont, amelyet mindketten dominálnának,
nincs olyan csomópont, amely mindkettőt dominálná,
az **a**-t domináló csomópontok vezérlik a **b**-t domináló összes csomópontot.*

21. Az alábbi, alárendeléseket tartalmazó kifejezésekben bővítsük valamelyik összetevőt úgy, hogy a kapott szerkezet mellérendelő legyen!
Ábrázoljuk a kapott szerkezeteket címkézett ágraon vagy címkés zárójelekkel!

*a barátom rendkívül ostoba kérdései
János igazán szépen rajzol
az első évfolyamon tanuló diákok
szeretne a Dunában úszni
a heverőn fekvve olvas*

22. Az alábbi, mellérendelést tartalmazó kifejezésekben bővítsük valamelyik összetevőt úgy, hogy a kapott szerkezet alárendelő legyen!
Ábrázoljuk a kapott szerkezeteket címkézett ágraon vagy címkés zárójelekkel!

*A fiam ír, de nem olvas.
A brazilok, illetőleg az olaszok legyőzték az argentinokat
Udvárian, de fesztelenül viselkedett
visítózó és szaladgáló gyerekek
A nyelvész vagy a matematikus oldotta meg a feladatot
az ablak és az asztal előtt
az asztal mellett és alatt
az enyém vagy a tied
Olvasott egy regényt és egy tanulmányt.*

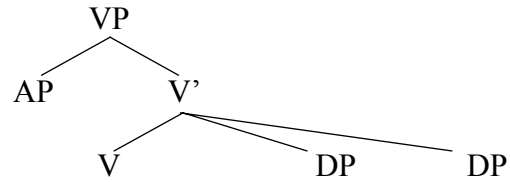
23. Ágraonok segítségével magyarázzuk meg, miért keltenek humoros hatást az alábbi mondatok!

*Visítózó apróságok és anyukák nyüzsögtek a téren.
Lefényképeztem néhány rügyező fát és pillangót.
A porondra vérsomjas oroszlanok és idomítók jöttek be.*

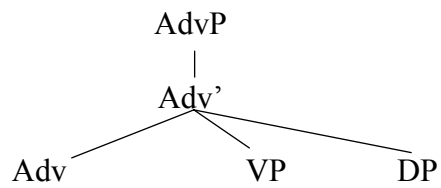
24. Léteznek-e a magyarban a következő szerkezet típusok?

Ellentmondanak-e az X'-elmélet elveinek?

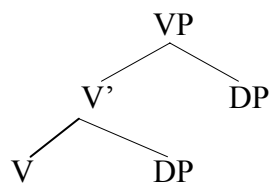
a)

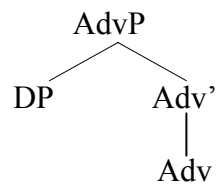
b)

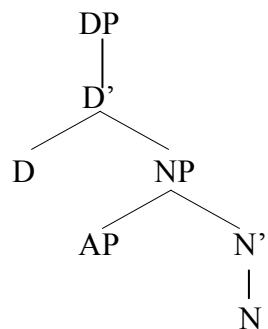
c)

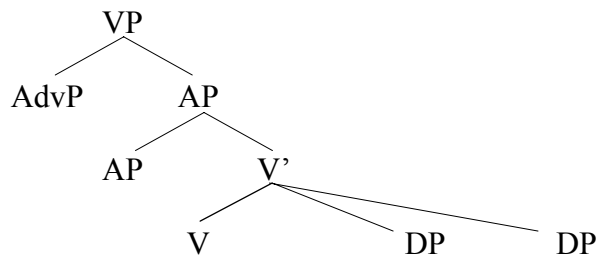
d)

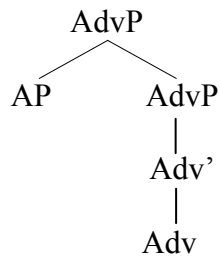
e)

f)

g)

25. Alkossunk olyan magyar nyelvi egységeket, amelyek tartalmaznak alább megadott szerkezet típusokat, majd ábrázoljuk őket!

- DP által közvetlenül dominált AdvP*
- AdvP által közvetlenül dominált DP*
- V' által dominált AP*
- VP által dominált Adv*
- VP által dominált AP*
- VP által közvetlenül dominált Adv*
- VP által közvetlenül dominált AP*
- AP által dominált NP*

26. Állapítsunk meg alább megjelölt relációkat a megnevezett halmazok között!

Relációk:

- $A = B$*
- A részhalmaza B-nek*
- A-nak és B-nek nincs metszete*
- A-nak és B-nek van metszete*

Halmazok:

- régensek*
- predikátumok*
- fejek*
- igék*
- argumentumok*
- vonzatok*
- szabad bővítmények*
- X^0 kategóriájú egységek*
- XP kategóriájú egységek*

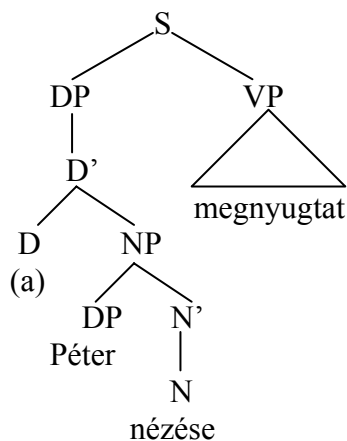
27. Igazak vagy hamisak az alábbi állítások?

Az érvelésben hivatkozunk a megadott példaanyagra!

- a. Az S szimbólum rendszeridegen elem az X' elméletben.
- b. Az elemek sorrendje a jólformáltság szempontjából releváns tényező, de a jelentést. nem befolyásolja.
- c. Az X'-elmélet általunk használt változatában a bővítés sorrendjét X, X' és XP kategóriacímekkel jelöljük.
- d. A mondat jelentése nem azonos a mondatot alkotó elemek jelentésének összegével.
- e. A mondat szerkezete nem azonos a kategóriasorrenddel.
- f. A többjelentésű szerkezetek közötti jelentéskülönbség mindig leírható zárójeles kategóriasorral vagy ágrajzzal.
- g. Az X'-elmélet által létrehozott szerkezeti fák (zárójeles kategóriasorok) nem tudják kielégítő módon jellemezni a hangalak és jelentés kapcsolatát.
- h. Az elemek funkcióját kategóriájuk és a szerkezetben elfoglalt helyük határozza meg.
- i. A mellérendelő szerkezetek nem írhatók le ellentmondásmentesen az X'-elmélettel.

Példák:

Péter Marit vette feleségül.
 Gondolkodik Péter módon elképesztő.
 A hallgatja barátja testvérem klasszikusokat csak a.
 Péter a rétest szereti. A rétest 'Péter szereti.
 A magyar férfiak kedvelik a norvég nőket.
 Megennénk egy rétest vagy egy palacsintát.
 A norvég férfiak kedvelik a magyar nőket.
 Farmeres fiúk és lányok ülnek a padon.
 ((Farmeres fiúk) és (lányok))
 Marit Péter vette feleségül
 (Farmeres(fiúk és lányok))
 Péter nézése megnyugtat.

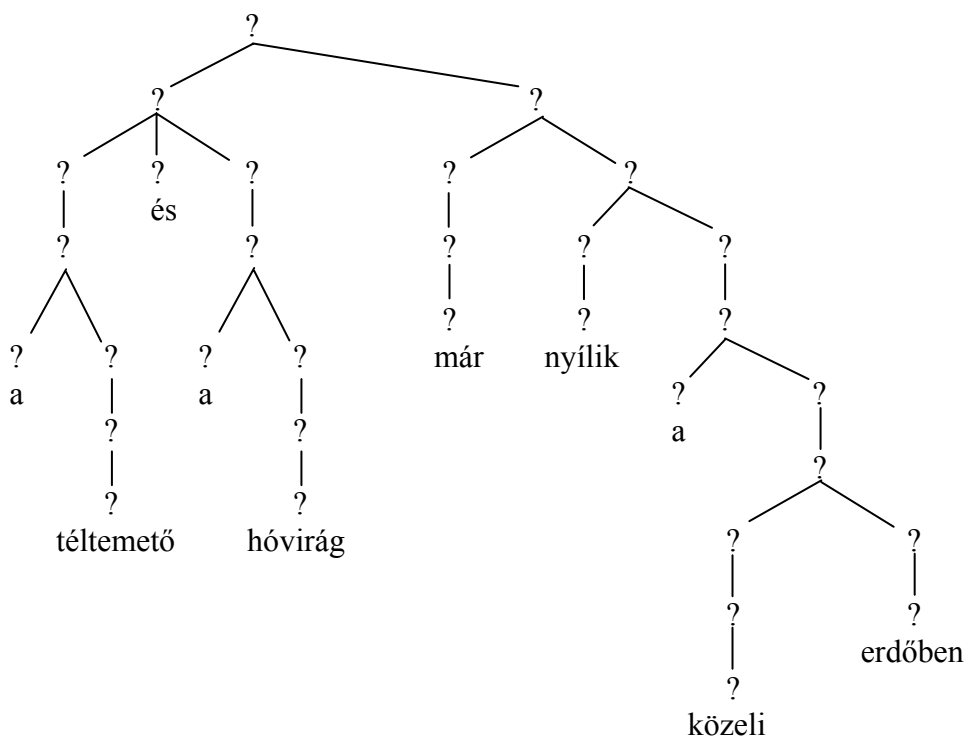

28. Az alábbiakban az X' elmélet szerint épülő különféle szerkezeteken végezhetünk műveleteket egy megadott feladatsor alapján. A feladatsor elemeinek számát megadjuk. E feladatokhoz megoldás is tartozik. ☺ (A feladatsort és a megoldásokat a függelékben találjuk.)

A)

1-12 és 16-17, 37-39

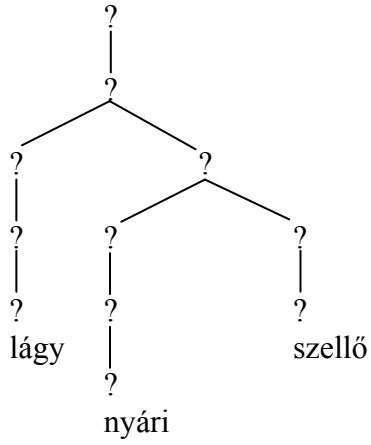
A téltemető és a hóvirág már nyílik a közeli erdőben.

B)

1-12 és 16-17, 37-39

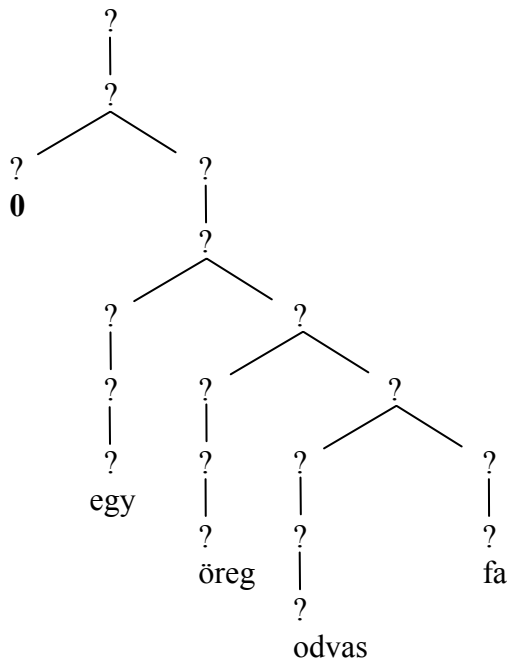
lány, nyári szellő

C)

1-15

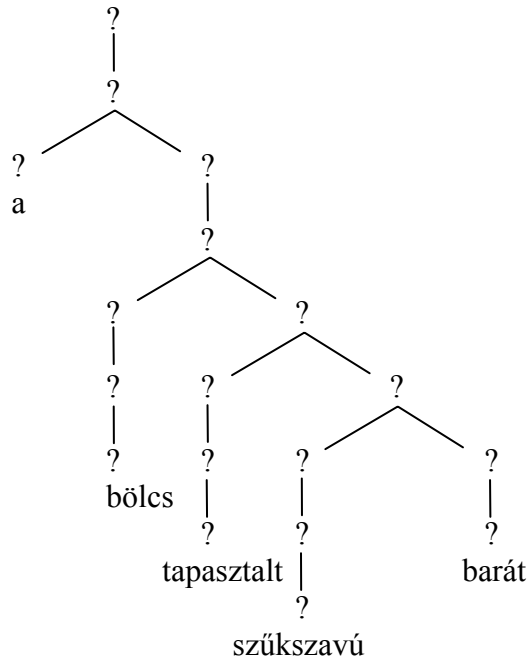
egy öreg, odvas fa

D)

1-12

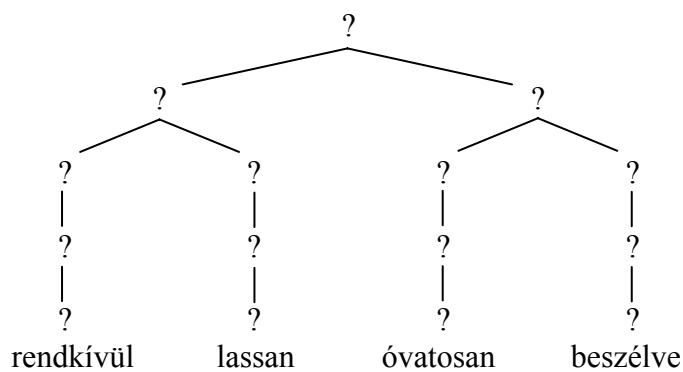
a bölcs, tapasztalt, szűkszavú barát

E)

1-12

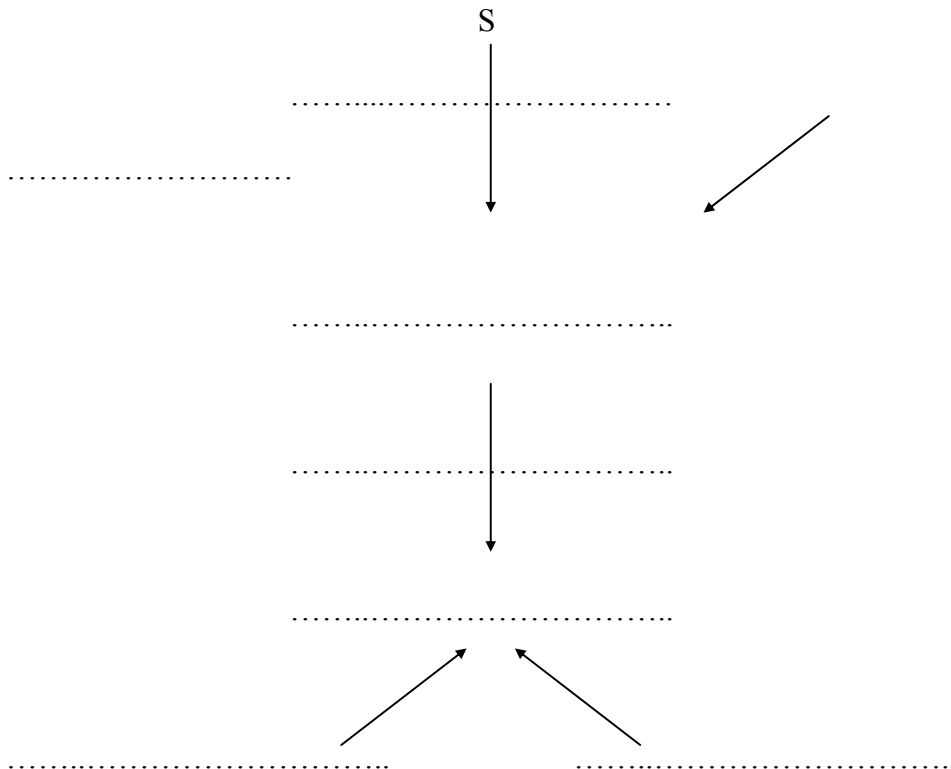
rendkívül lassan, óvatosan beszélve

4. A szótárról

1. Egészítsük ki az ábrát grammatikánk felépítéséről!
Mi a szótár (=lexikon) szerepe a mondat létrejöttében?

A transzformációs generatív grammatika Kiefer92-beli modellje:

lexikon, a mondat kiinduló- (mély) szerkezete, transzformációk, logikai-jelentéstani interpretáció, a mondat (absztrakt) felszíni szerkezete, újraíró szabályok, hangtani interpretáció.

2. Mi hagyható el a következő mondatokból úgy, hogy a szósorok továbbra is grammatikus magyar mondatok maradjanak?
 - a. *A kedves fiú lelkesen megrázta Mari kezét.*
 - b. *Tegnap Boldizsár lerajzolt egy igazán szép, barna szemű tehenet.*
 - c. *Gedeon megvendégelte a barátait abban a vendéglőben, amit tegnap mutattál nekünk.*
 - d. *Emánuel, aki a vicceivel mindenkit örületbe kerget, megpróbált jól bánni az ebédre érkező macskákkal.*

3. Tesnière dráma – hasonlata alapján állapítsuk meg a kiemelt bővítményekről, hogy “szereplőt” vagy “díszletet” neveznek-e meg!

Próbáljuk ki, hogy a szereplők milyen szereplőkre, a díszletek milyen díszletekre cserélhetők anélkül, hogy a cselekmény (azaz az ige jelentése) megváltozna!

Mely cserék változtatják meg az ige jelentését? Miért?

Mely szereplőcserék eredményeznek rosszul formált mondatot? Miért?

- a. *Az idén nyáron a bakonyi túrán Mari egy nap alatt kiábrándult a vőlegényéből.*
- b. *Az esküvő előtt János adott a fiának néhány jó tanácsot.*
- c. *Mostanában már korábban hajnalodik.*
- d. *A vizsgán Péter zavarában percekig sorolta a magyar királyok ragadványneveit.*
- e. *Mari egy perc alatt eljátszotta a szerencsését.*
- f. *Szerintem nekünk végképp befellegzett.*

4. Az alábbi mondatok közül melyik vezethető vissza csupán alanyt és állítmányt tartalmazó mondatra, úgynevezett *tőmondatra*? Fontoljuk meg, szüksége van-e a nyelvléírásnak a *tőmondat* fogalmára! Használjuk-e valamely grammatikai szabály megfogalmazásakor?

- a. *A gyerek már vagy egy éve egyre jobban dadog.*
- b. *Péter a sok nevetéstől egy órán át egyhuzamban csuklott.*
- c. *János még mindig nem tart reménytelennek egy végső küzdelmet a jelesért.*
- d. *A barátom újabban minden szabadidőt a számítógép mellett tölt.*
- e. *A szomszéd kutya a kerítés mellett föl-alá szaladgálva folyamatosan ugat.*
- f. *Mari sajnos állandóan a munkahelyén tartózkodik.*

5. Állapítsuk meg a mondatokról, hogy melyik típusú időhatározóval bővíthetők!

A két időhatározó-típus:

- egy perc, óra, nap stb. alatt (befejezett aspektus)
- egy percen, napon, órán stb át/keresztül (folyamatos aspektus)

- a. *Szakadt az eső.*
- b. *Leesett a vérnyomásom.*
- c. *Megtörtént az átadás.*
- d. *Folyik a felvétel.*
- e. *Az igazgató ismét szónokol.*
- f. *Kirobbant a botrány.*
- g. *Fölpüült a házam.*
- h. *Ostromolják Bihačot.*
- i. *Szétlőtték a mosztári hidat*
- j. *Újraépítettük Dubrovnikot.*

6. Mitől szabadok a szabad határozók: a mondat által jelölt tényállás típusától vagy egy konkrét szótári egységtől?

A fentiek alapján miért tekinthetők vonzatoknak a következő mondatok aláhúzott bővítményei annak ellenére, hogy elhagyhatóak és eredeti jelentésben használatosak?

b.) Ugyanennek az eljárásnak a segítségével állapítsuk meg az alábbi mondatok aláhúzott egységeiről, hogy vonzatok-e vagy szabad határozók!

A teszteléshez keressünk megfelelő kategóriájú egyvonzatos régenseket!

- a. Péter bosszantóan büszke.
- b. Péter büszke a fiára.
- c. Mari egész életében bizakodott Péter tehetségében.
- d. Egy mézzel teli csupor áll a kamrában.
- e. Egy egészen teli üveget hagytam itt.
- f. Marci fiam nagyon fogékony a zenére.
- g. Mindannyian mélyen elgondolkodtunk az előadás alatt.
- h. Mindannyian elgondolkodtunk Péter pálfordulásán.
- i. Mindannyian elgondolkodtunk az előadáson.

9. Állapítsuk meg a következő lehetséges bővítések alapján, hogy az igék mellett feltüntetett bővítmények melyikének megjelenésével változik meg a mondat által jelölt tényállás típusa (a mondat aspektusa)!

Miért alkalmas az eljárás annak tesztelésére, hogy egy bővítmény vonzat-e vagy szabad határozó?

a. *háromszorosára*
Az állomány *gyarapodott*.
lassan

b. *folyamatosan*
A hőmérséklet *emelkedik*.
30°C fölé

c. *a minimumra*
A bérek *csökkennek*.
aggasztóan

d. *az ausztriai szakaszon*
A Duna *apad*.
a felére

10. Szüntessük meg az alábbi mondatok rosszulformáltságát anélkül, hogy a régenseket megváltoztatnánk!

- a. A gyerek a téren gyülekezik.
- b. Péter kiirtotta a főnökét.
- c. A fiú a sarokban csoportosul.

Szemantikai vagy formai szempontból voltak kifogásolhatóak a mondatok?

A régensek szótári tételének melyik reprezentációs szintjén célszerű rögzíteni azt az információt, amely kiszűri a fenti mondatokat?

11. Vonzatok a bővítményi szinten.

Az alábbi mondatokban keressünk olyan bővítményeket, amelyek maguk is rendelkeznek vonzattal vagy argumnetummal!

Különítsük el a vonzatokat és a szabad bővítményeket

- a. Péter végső elkeseredésében elolvasott egy cikket a magyar szórendről.
- b. A macska az asztal alatt tejet lefetyelve figyeli az eseményeket.
- c. Péter ismét nagyon kíváncsi volt a fejleményekre.
- d. Az események kezesbáránnyá változtatták a férjemet.
- e. János fülig koszosan hozta haza a gyerekeket.
- f. Szeretnék elkezdni ebédet főzni.

12. Keressük meg a megjelölt régensek vonzatait!

- a. János egy rendkívül nehezen követhető bizonyítási eljárásnak vetette alá az imént Péter által felvázolt hipotézist.
- b. Mari csak a minden intellektuális energiáját igénybe vevő problémák iránt érdeklődik.
- c. Azt hiszem, annak ellenére, hogy látszólag enged Mari alig leplezett elvárásainak, János végül mégis Juliskát fogja feleségül venni.
- d. János szenvedélyesen szeret oktatni.
- e. János szenvedélyesen szereti kioktatni a beosztottait.
- f. Mari írt egy éles hangú cikket a protekcionizmus ellen.

Keressünk a vonzatokon belül újabb régenseket, s jelöljük meg azok vonzatait

13. Csoportosítsuk az igéket

- a. a dráma-hasonlat szellemében aszerint, hogy hány szereplős drámát jelölnek!
- b. alanyuk tematikus szerepe szerint.

Ne feledjük, hogy egy igének több jelentése is lehet!

kínál, beleesik, érdekel, gurít, talál, kóborol, ízlik, süt, ad, esik, cserél, megtalál, elad, horkol, ráatalál, tetszik, vonz

14. Hasonlítsuk össze az alábbi mondatpárok tagjait!

a. A homok eltömte a lefolyót.	–	A lefolyó eltömődött a homoktól.
b. A gyógyszer meggyógyította a beteget.	–	A beteg meggyógyult a gyógyszertől.
c. A kert rajzik a méhektől.	–	A méhek rajzanak a kertben.
d. Az ajtót csak kulcs nyitja.	–	Az ajtó kulccsal nyílik.
e. A bánat megölte a hősnőt.	–	A hősnő belehalt a bánatba.
f. Valaki bezárta kulccsal az ajtót.	–	Az ajtó kulcsra van zárva.
g. János szívét öröm töltötte el.	–	János szíve örömmel telt el.

Vizsgáljuk meg az első két mondatpárt újra, úgy, hogy vegyük hozzá a következő mondatokat!

Milyen szabályt állapíthatunk meg? Gyűjtsünk még példát a felismert szabály érvényesülésére!

- a. *Péter eltömte a lefolyót.* – *A lefolyó eltömődött Pétertől.*
b. *Az orvos meggyógyította a beteget* – *A beteg meggyógyult az orvostól*

15. Szereplők és vonzatok

A következő egységek közül

- Melyek régensek? Hány vonzatuk van?
- Melyek predikátumok? Hány argumentumuk van?
- Az egyes régensek vonzatai közül melyik nevez meg szereplőt, és melyik állítást?
- Melyik argumentum nem fejezhető ki vonzattal?
- Hány argumentummal rendelkeznek az egyes régensek?
- Hány vonzatuk van? (Ne feledjük, hogy az egyes régenseknek több jelentésük is lehet!)

- a. *küld*
- b. *szere,*
- c. *olajoz*
- d. *tar,*
- e. *sörözge,*
- f. *hisz*
- g. *vé,*
- h. *talál*
- i. *sétá,*
- j. *,*
- k. *sétálva*
- l. *között*
- m. *sétáló*
- n. *alamuszi*
- o. *néhai*
- p. *könyv*
- q. *bizalom*
- r. *sikeresebb*
- s. *féltékeny*
- t. *elcserél*
- u. *kár*
- v. *tűnik*
- w. *és*
- x. *vagy*
- y. *mint*
- z. *sajnálatos*

16. Melyik állítás igaz, melyik hamis? Indokoljuk!

- a. *A régens a vonzataival szintaktikai viszonyban van.*
- b. *A régens az argumentumával szemantikai viszonyban van.*
- c. *A vonzatok sosem hagyhatók el a mondatból.*
- d. *A vonzatokat nem szó szerinti jelentésben használjuk.*
- e. *A nem szó szerinti jelentésben szereplő vonzatok nem kompozicionális egységet alkotnak a régenssel.*
- f. *A nem kompozicionális jelentésű egységek idiómák.*
- g. *Az idiómák nem kompozicionális jelentésű egységek.*
- h. *Minden ige régens.*
- i. *Minden régens ige.*
- j. *A vonzatok mindig egy szóból állnak.*
- k. *A vonzatnak is lehet vonzata.*
- l. *Minden argumentumnak megfelel egy vonzat.*
- m. *A régensnek jelentése üres helyeket tartalmaz, ezért függvénnyel adható meg.*

17. Hogyan célszerű kezelni az alábbi morfsorokat?

- A szótárban állítsuk elő őket szabállyal?
- A szótár önálló tételként tartalmazza őket?
- A szintaxisban állítsuk elő őket?

- a. *gyufa*
- b. *fahasáb*
- c. *védett fa*
- d. *fabatka*
- e. *fa étkezészet*
- f. *fafofa*
- g. *a fák nem nőnek az égig*
- h. *szépség*
- i. *szép asszony*
- j. *szépasszony*
- k. *jóság*
- l. *jóember*
- m. *jó ember*
- n. *apróság*
- o. *apró-cseprő*
- p. *aprópénz*
- q. *apró gondok*
- r. *begurul*
- s. *dühbe gurul*
- t. *gurít*
- u. *a fején találta a szöveget,*
- v. *a polcra tette a telefont*
- w. *antiszociális*
- x. *preskriptív*
- y. *angolul*
- z. *nyugtalanul*

18. Hány szótári tételként célszerű megjeleníteni az alábbi szerkezetekben azonos hangalakban megjelenő régenseket?

- mázolja a festéket a falra
festékkal a falat*
- keni a vajat a kenyérre
a kenyeret vajjal
naptejjel a hátát
a lakkot a padlóra*
- vágja a sarokba a grammatika könyvet
darabokra Mari fényképét
a falhoz a levesestálat
az asztalra a táskát*
- megeteti a gyereket a maradék spenóttal
a maradék spenótot a gyerekkel
a nyuszt sárgarépával!*
- fogyasztja Mari az Ultra Deit Qicket
az ultra Deit Qick Marit
a külföldi vendég a minőségi magyar borokat*
- tölti a hordót borral
a bort hordóba
az estét olvasással
a szabadságát a hegyekben
a hétvégét munkával*
- tartja a pénzét a párnája alatt
az autóját garázsban
a férjét kenyéren és vízen*
- törődik a jövőjével
a kutyával*

Az önálló tételek közül melyek között van szabályba foglalható kapcsolat?

Ez a szabály hogyan írható le?

19. A példák tanulmányozása után fejezzük be a szabály megfogalmazását!

a. A vonzat tulajdonságai nem függenek a vonzat.....-től.

számít a barátaira

bizik a matematikában

büszke a barátaira

jártas a matematikában

b. A vonzat tulajdonságai nem függenek a régenstÓl.

A kollégánk büszke a kapcsolataira.

A kapcsolataira büszke kollégánk alaposan felsült.

c. A vonzat tulajdonságai nem függenek a régenstÓl.

Péter egy vadászgörényt tart a kollégiumban.

Nem tart a következményektől.

d. A vonzat tulajdonságai nem függenek a régenstÓl.

A fiam már ügyesen használja a villát.

A fiam már ügyesen bánik a villával.

20. A következő mondatok megértéséhez elegendő-e a szavak és az összeszerkesztésükre vonatkozó szabályok ismerete? Foglaljuk úgy párbeszédbe a mondatokat, hogy kiderüljön a beszélőről, érti a kifejezést vagy sem! Keressünk hasonló nyelvi elemeket magyar és idegen nyelven! ☺

a. *Ne beszélj itt zöldségeket!*

b. *Nem fogom leharapni az orrodát.*

c. *Ez sületlenség.*

d. *Csak gerinctelen ember tesz ilyet.*

e. *Sok gond nyomja a vállát.*

f. *Fő a fejem az esti vendégség miatt.*

21. Melyik mondat tartalmaz nem kompozicionális jelentésű egységet (idiómát)?

A festmény imádkozó asszonyokat ábrázol.

Nem láttam még imádkozó sáskát

Figyeljük meg a kompozicionális és a nem-kompozicionális egységek szintaktikai viselkedése közötti különbséget!

a. *A festmény olyan asszonyokat ábrázol, akik imádkoznak.*

b. *A festmény elmerülten imádkozó asszonyokat ábrázol.*

c. *A festmény idős imádkozó asszonyokat ábrázol.*

d. *A festmény imádkozó idős asszonyokat ábrázol.*

e. *Nem láttam még olyan sáskát, amelyik imádkozik.*

f. *Nem láttam még elmerülten imádkozó sáskát.*

g. *Nem láttam még ivarérett imádkozó sáskát.*

h. *Nem láttam még imádkozó ivarérett sáskát*

- i. *Nem láttam még olyan sáskát, amelyik párosodik.*
- j. *Nem láttam még elmerülten párosodó sáskát.*
- k. *Nem láttam még párosodó fiatal sáskát.*
- l. *Nem láttam még fiatal párosodó sáskát.*

22. Használjuk az előbbi műveleteket (bővítés, szórendi csere, átalakítás beágyazott mondat) az alábbi egységek esetében a kompozicionális és nem-kompozicionális jelentés kimutatására!

- a. *Most következik a fekete leves.*
- b. *Péter nem szereti a zsíros ételeket.*
- c. *Az elnök forró dróton beszélt a tábornokkal.*
- d. *A forró dróttól megolvadt a műanyag bevonat.*
- e. *Ebben az ügyben nagyon elvettem a súlykot*
- f. *Mióta Pampers pelenkát használok, Petra egy boldog kis manó.*
- g. *A kis brehmben nem is szerepel az ájtatos manó.*

23. Most egy másfajta szórendi átalakítással teszteljük az idiomatikus és a nem-idiomatikus jelentés közti különbséget!

Péter felvette a nyúlcipőt.

Péter fevette a csizmáját.

Szórendi átalakítás:

Péter a nyúlcipőt vette fel.

A nyúlcipőt Péter vette fel.

Péter a csizmáját vette fel.

A csizmáját Péter vette fel.

Mennyiben mások ezek a szórendi átalakítások, mint az előző feladatban alkalmazottak?

Teszteljük ilyen típusú átalakítással az alábbi kifejezés idióma voltát!

Péter bedobta a törülközőt.

24. Az alábbi mondatok közül melyek jólformáltak és melyek nem?

A jólformált mondatok között állítsunk fel olyan párokat, amelyek azonos szereplők azonos viszonyát jelölik! Formailag miben különböznek?

Tartalmaznak-e többletinformációt a hosszabb mondatok?

- a. *Kisvakond lakik.*
- b. *Várlak.*
- c. *Hazamehetnénk.*
- d. *János nem hiszi el.*
- e. *A méhecske gyűjt.*
- f. *Péter szereti.*

- a. *Mi hazamehetnénk.*
- b. *Lolka otthon tartózkodik.*
- c. *Én várlak téged.*
- d. *Kisvakond az erdőben lakik.*
- e. *Ezt ő bebeszélte magának.*
- f. *Nem kísértem haza Marit.*

Készítsük el a páratlanul maradt mondatok párját a felismert szabály alapján!

Mi teszi lehetővé a magyarban, hogy valamely igevonzat hangalak nélkül maradjon?

Keressünk olyan nyelveket, amelyek hasonlóan, és olyanokat, amelyek eltérően viselkednek e tekintetben!

25. Azonosítható-e az alábbi mondatok alanya, s ha igen, hogyan?

Kitehető-e az alanyi vonzat a mondatokban?

Régensek-e a mondatokban megjelenő igék?

a)

Későn érkeztem.

Megvárta Pétert.

Nem végzünk estig sem.

Voltál a Fesztiválzeneker koncertjén?

Visszasétáltak a folyóparton.

Mikor vacsoráztok?

b)

Lassan megvirrad.

Mostanában háromkor már hajnalodik.

Az idén későn tavaszodott.

Tegnap az alacsonyan fekvő helyeken fagyott.

„S már őszi is. (Az ősz is ittfelejt még?)”

Ránk esteledett.

Péternek befellegzett.

A b) csoport mondatait fordítsuk le más nyelvekre!

Melyikben jelenik meg az alany?

Mely szótári egységek jelenhetnek meg e nyelvekben a mondatok alanyaként?

26. Adjuk meg azoknak a régenseknek a hangalakját és vonzatait, amelyeknek a jelentéslírása az alábbiakban olvasható!

- a. '(x:személy) vonzódik (y:személy)hez'
- b. '(x:személy) számára élvezetet jelent (y:étel, ital) fogyasztása
- c. '(x:személy) (y:hely)en tárolja (z:személy,tárgy)at
- d. '(x:személy) (y:sör)t iszik
- e. '(x:személy) erőteljes hangot ad'
- f. '(x:személy erőteljes hangon negatív érzelmeit fejezi ki (y:személy)íránt

A jelentéslírások egyértelműen meghatározták-e a régenseket?

27. Jelentéslírások megadása

a) Készítsük el a következő mondatokban aláhúzott régensek jelentéslírását az előző feladatban bemutatott módon!

- a. A fa **kidőlt**.
- b. Az egér **megfogta** a macskát.
- c. Péter **megfogta** Mari kezét.
- d. **Megfogtam** a villát.
- e. A fejemre **esett** egy atlasz.
- f. Ne féltsd Marit, nem **esett a fejére**.
- g. Mari a fejére **esett** (nem a térdére).

b) Készítsük el az a következő régensek jelentéslírását!

- a. jár
- b. reménykedik
- c. eszik
- d. borozgat
- e. tartózkodik
- f. követel
- g. árad

Az a) és a b) pont összevetésekor milyen mennyiségi eltérést tapasztalunk a megadott elemek és az elkészített jelentéslírások közt? Mi lehet az oka ennek az eltérésnek?

28. Keressük meg az alábbi mondatokban

- a predikatív bővítményeket,
- azok vonatkoztatását!

- a. *Mari stószba rakosgatta a könyvtári felszólításokat.*
- b. *Álmosan vittem a gyereket az oviba.*
- c. *Álmosan vittem a ládát a padlásra.*
- d. *Péter agresszorrá vált.*
- e. *Az események agresszorrá változtatták Pétert.*
- f. *Mostanában elégedettnek látom a beosztottaimat.*
- g. *Régebben boldognak látszottatok.*
- h. *Jutalomból elmosogathatsz.*

29. Figyeljük meg a predikatív szabad határozók vonatkoztatási lehetőségei az alábbi mondatokban! Mi az oka az eltéréseknek?

- a. *Az öcsém ugrándozva hozta be a plüssmacit.*
- b. *Az öcsém kitisztítva hozta be a plüssmacit.*
- c. *Az öcsém egy baseball-sapkában hozta be a plüssmacit.*

30. Keressük meg azokat az egységeket, amelyek egy állítással járulnak hozzá a *Péter hiányzott az iskolából* mondat jelentéséhez, mégsem predikatív bővítmények!

- a. *Péter a betegsége miatt hiányzott az iskolából.*
- b. *A betegeskedő Péter hiányzott iskolából.*
- c. *Péter hiányzott az iskolából, mert beteg volt.*

A megjelölt egységek miben nem felelnek meg a predikatív bővítmény kritériumainak?

31. Hány jelentése van az alábbi mondatoknak? Miből adódik a homonímia?

Az öcsém szemüveg nélkül nem ismeri meg a menyasszonyát.

Péter szemüveg nélkül nem ismeri fel a kocsiját.

Készítsünk hasonló mondatpárokat az alábbi kifejezések felhasználásával!

hálósapkában

halálra rémülve

részegen

32. Helyezzük el a példákat a táblázat rubrikáiban!

	kötelező vonzat	fakultatív vonzat	Szabad határozó
nem-predikatív			
vonzatra vonatkozó predikatív			
propozícióra vonatkozó predikatív			

- a. *falun él,*
- b. *sót vásárol,*
- c. *Jenőnek nevezi,*
- d. *gyorsan fut,*
- e. *feketére fest,*
- f. *jutalmul megkapta,*
- g. *papucsban jár*

Melyik cella maradt üresen? Miért?

33. Figyeljük meg, a szintaktikai funkciók (mondatrészek) jellemzésének lehetőségeit!

- a) Az alábbi mondatok hasonló szituációt írnak le, ugyanazokkal a szereplőkkel. Figyeljük meg, hogy az azonos szereplőket megnevező egységek milyen szintaktikai funkcióban jelennek meg az egyes mondatokban!

Péter szereti Marit.

Mari tetszik Péternek.

Péter adott egy könyvet Marinak

Mari kapott egy könyvet Pétertől.

Péter helyet cserélt Marival.

Mari helyet cserélt Péterrel.

- b) Kiről, miről tesznek állítást az alábbi mondatok?

Mi a szintaktikai funkciója annak a bővítménynek, amelyik ezt a szereplőt megnevezi?

- a. *Pétert Mari hívta meg a kiállításra.*
- b. *A kutyának ma nem a testvérem adott enni.*
- c. *A virágokkal megint senki sem törődik.*

c.) Az alábbi mondatokban a cselekvés kire/mire irányul?

Melyik bővítmény a mondatok tárgya?

- a. Péter a falra kente a festéket / bekente a falat festékkal.
- b. Tejet töltött a pohárba / megtöltötte a poharat tejjel.
- c. Megetette a gyereket tejberizzsel / a tejberizst a gyerekekkel.

Az előbbieken alapján miért nem célszerű a szintaktikai funkciókat tartalmas módon definiálni?

34. Az alábbi mondatokkal igazoljuk, hogy a szintaktikai funkciókat célszerű rangként felfogni! Mennyiben bizonyítják a példák az alany és a tárgy kiemelt szerepét és ismert hierarchiáját?

a) Mi a szintaktikai funkciója annak a bővítménynek, amelyre az aláhúzott egység vonatkozhat?

- a. János betegen vitte el a kutyát Marihoz.
- b. A kollégám felbőszülve jött ki a főnöktől.
- c. Péter farmerben vezette Marit az anyakönyvvezető elé.

b) Mi a szintaktikai funkciója annak az igebővítménynek, amely a melléknévi igenév jelzett szavaként megjelenhet? (A mondat, amely alapján a válasz megadhatjuk, aláhúzva szerepel.)

- a. Péter a polcra állította a vázát.
- b. a vázát a polcra állító Péter.
- c. a Péter által a polcra állított váza.
- d. Péter festéket ken Marira.
- e. a Péter által Marira kent festék
- f. a festéket Marira kenő Péter
- g. Péter bekente Marit festékkal.
- h. a Péter által festékkal bekenő Mari
- i. a Marit festékkal bekenő Péter

c) Egy önálló referenciával rendelkező főnévi csoport és egy vele koreferens (azonos vonatkoztatású) visszható névmás viszonyában a szintaktikai funkciók milyen kiosztása eredményez jólformált szerkezetet?

- a. Péter sokra tartja önmagát.
- b. *Önmaga sokra tartja Pétert.
- c. A versenyzők szégyent hoztak önmagukra.
- d. *Önmaguk szégyent hoztak a versenyzőkre.

35. Melyik mondat egyjelentésű? Melyik rosszul formált? Melyik homoním?

Mindenütt adjuk meg a magyarázatot is!

- a. *Egymás bemutatta Péteréket a szomszédoknak.*
- b. *Péterék bemutatták egymást a szomszédoknak.*
- c. *A szomszédok bemutatták egymásnak Péteréket.*
- d. *Egymás bemutatta a szomszédokat Péteréknek.*
- e. *A szomszédok bemutatták egymást Péteréknek.*
- f. *Péterék bemutatták egymásnak a szomszédokat.*

A jólformált mondatok közül melyikhez könnyű, melyikhez nehéz szituációt találni? Miért?

36. Az alábbi mondatokban található igei régensek egyik vonzatuknak más morfológiai megjelenést is megengednek.

Gyűjtsünk alternatív morfológiai alakot ezekhez a vonzatokhoz!

Melyik esetben mi lehet a jelenség oka?

- a. *A sarokba állítottuk az asztalt.*
- b. *A barátaink Pécs mellett laknak.*
- c. *Én mást értek ez alatt.*
- d. *A gyerekek a szőnyegre telepedtek.*
- e. *Ez az oroszlán szelídebb a macskámnál.*

37. Az aláhúzott bővítményeket csoportosítsuk aszerint, hogy

- a) a viszonyító elemük tartalmaz vagy címkeszerű-e?
- b) a viszonyító elem rendelkezik-e alternatívával?
- c) a bővítmény vonzat-e vagy szabad határozó?

Milyen kapcsolat van a kapott csoportok között?

- a. *Minden percben gondolok rád.*
- b. *Feltétel nélkül megbízom a kollégáimban.*
- c. *A feleségem a fa alatt napozik.*
- d. *A szüleim évekig éltek Szegeden.*
- e. *Pécsett tartózkodom szerdán.*
- f. *A barátom Bécsben elvesztette a karóráját.*
- g. *Tegnap összefutottam a sarkon Marival.*

38. Az alábbi szerkezetek melyikében fordul elő az *ad* régensnek ugyanaz az alakja?

- a. *tejet ad a macskának*
- b. *sokat ad a külsőségekre*
- c. *kabátot adott a férjére*
- d. *pénzt ad a tanúnak a hallgatásért*
- e. *vizet ad a virágoknak*
- f. *tanácsot ad az ügyfeleknek*
- g. *nem ad a szavamra*
- h. *ad nekem egy ötletet*
- i. *egy ezrest adott Péternek a könyvért*
- j. *egy pofont ad a szemtelenkedőnek*
- k. *vizet ad a borhoz*
- l. *pizsamát ad a gyerekre*

39.

a) Az alábbi predikátumok üres argumentumhelyét kössük le a megadott egységekkel!

-fekete (x)

x = 1. kutya

2. a kutya

-nagyon (x)

x = 1.kíváncsi

2. siet

-kutya (x)

x = 1.a

2. Lili

-szalad (x)

x= Blöki

b) Milyen kategóriájú predikátumból lehetett nevet készíteni? Hogyan?

Milyen kategóriájú predikátumból lehetett proposíciót készíteni? Hogyan?

Milyen kategóriájú predikátumból lehetett újabb predikátumot készíteni? Hogyan?

40. Egészítsük ki a következő állításokat!

- a. *A csupasz főnevek argumentumhelye leköthető
determinánssal: ilyenkor-t kapunk
névvel: ilyenkor.....-t kapunk.*
- b. *Az igék argumentumhelye.....-vAl tölthető ki,: ilyenkor.....-t kapunk.*
- c. *Az adverbiumok argumentumhelye-vAl tölthető ki: ilyenkor-t kapunk.*
- d. *A melléknévek argumentumhelye kitölthető
névvel: ilyenkor.....-t kapunk
predikátummal: ilyenkor.....-t kapunk.*

41. Egészítsük ki az ISZIK ige szótári tételének üres helyeit!

- *hangalakja:*
- *kategóriája:*
- *jelentése: (x:élőlény) kortyolva fogyasztja (y:folyadék)ot*
- *..... (x) .(y)*
- *thematikus szerep:..... .PAT*
- *.....DP .NP/DP*
- *szintaktikai funkció:..... tárgy*
- *..... 0*

42. Készítsük el a *hord*, a *főz*, a *nekimegy* igék szótári tételét!

43. A nyelvi játékok és a szépirodalom gyakran használja ki az igék azonos vagy hasonló alakjában, jelentésében és a vonzataik sajátosságában, a régens-vonzat kapcsolatban rejlő lehetőségeket. Vizsgáljuk meg e szempontból az alábbi verset!

RÓKATÁRGY ALKONYATKOR

„A róka az róka, az róka, az róka”

*1. A rókatárgy, hogy menekülsz,
a luftod és a laufod,
zsombékra ülsz vagy lóra ülsz,
a rókatárgy az az, hogy*

2. "egy rókatárgyban mennyi vér,
egy rókatárgyban meghalok,
mit ér a nyurga, könnyü prém,
mit ér a bordalok?"

3. A rókatárgy egy frakkzakó,
nehéz étrend a mellén,
a rókatárgy faggyas, fakó
felhők egy őszi kelmén.

4. A rókatárgy szivarhamu,
hanyag lukaktól ékes,
eléggé rongyolt állagu,
éppenhogy partiképes.

5. Egy rókatárgy mit is mutat,
mellényszsebében óra,
méri a szőlőpartokat
és vér csorog le róla.

6. A rókatárgy az őszi nap,
idő és tér tudója,
a pontos, lomha alkonyat
órása és szabója.

7. A rókatárgy az őszi ég
lomposka lobbanása csak,
kopott reverje zsírral ég,
mikor a szőlő lángra kap.

8. A rókatárgy egy szélcsiszolt,
széleseprett sonkanadrág,
mint durrezüst, csizmára tolt
üleppel rogy le majd rád.

9. A rókatárgy alatt repül,
kötésig csizmaszárba,
s ha éji vad vértóba gyül,
vértóba lóg a szárnya.

10. A rókatárgy egy kürti nyál,
köhögve és zokogva
a csókos száj két oldalán
lecsorgó rézborotva.

11. A rókatárgy, hogy frakkot ölt,
és ritka már, ha nyelvet,
hogy fél ahányszor újratölt,
sűrűn kér engedelmet.

12. A rókatárgy a mellkasán
kárpáló körme, karma,
a frakk alól kinő a mál,
akarja, nem akarja.

13. A rókatárgyban mennyi bor
és mennyi másnapos vörös,
a rókatárgy a férfikor,
s hogy éjszakára eltörök.

14. A rókatárgy, hogy elnehéz,
mikorra könnyü volna,
hiába némi elmeméz,
ha lomha, lomha, lomha.

15. A rókatárgy apró kacsók
csontroppanása muffban,
hogy már a lusta puskacső
elől is földre puffan.

16. A rókatárgy egy rókakcsók
a föld meleg hasára,
a rókatárgy szőlőkacsók
szempillavakkanása.

17. A rókatárgy, hogy megvakul,
sarlóból sajttá már sose,
szembogara a ravaszul
kiképzett ujjhold hűvöse.

18. A rókatárgy egy villanás,
egy puskacsővel irt tükör,
a látványt rakja össze más,
a szél söpörje föl.

19. A rókatárgy a csönd, a must,
gerezna és vidéke,
bor és hamu, muslincafüst,
a lőpor könnyü béke.

20. A rókatárgy az alkonyat,
ha dolgavégez, lóra száll,
porban a gyöngy, piros fogak,
vércsík és rókaszáj.

(Parti Nagy Lajos)

A vers a nyelvvel való „játéknak” más lehetőségeit is kihasználja. Keressünk ilyeneket!

A grammatikának mely területére sorolhatók ezek az alakulatok? Milyen szabályok megléte adja ehhez az alapot?

Vidám lesz-e ettől a vers? Miért?

44. Keressünk az alábbi vonzatkerettel rendelkező régenseket!

a)

vonzathelyek	x	y
thematikus szerep	AG	PAT
kategória	DP	DP
szintaktikai funkció	alany	tárgy
morfológiai jelölés	0	-t

b)

vonzathelyek	x	y
thematikus szerep	STIM	EXP
kategória	DP	DP
szintaktikai. funkció	alany	tárgy
morfológiai. jelölés	0	-t

c)

vonzathelyek	x	y
thematikus szerep	TE	PAT
kategória	DP	DP
szintaktikai funkció	alany	tárgy
morfológiai. jelölés	0	-t

d)

vonzathelyek	x	y	z
thematikus szerep	AG	INS	PAT
kategória	DP	DP	DP
szintaktikai funkció	alany	oblikvuszi	tárgy
morfológiai jelölés	0	-vAl	-t

45. Melyik egység milyen tematikus szerepet tölthet be a felsorolt régensek mellett?

Alkossunk szemantikailag jólformált és rosszul formált mondatokat!

a) tematikus szerepre váró egységek:

- a. *egy fiú a szomszédból*
- b. *a madárfióka*
- c. *a terveim*
- d. *a számítógép*
- e. *a mustármag*
- f. *válaszolni Mari gonoszkodó kérdésére*
- g. *a gyerekkori szánkózások*
- h. *elbűvölő*
- i. *hogyan levágatta a haját*
- j. *egészen jól*
- k. *szélhámos*

b) tematikus szerepet adó régensek:

- a. *gyönyörködik*
- b. *lát*
- c. *kér*
- d. *tetszik*
- e. *vonzódik*
- f. *vár*
- g. *ad*
- h. *érdekel*
- i. *érdeklődik*
- j. *megpróbál*
- k. *kipróbál*
- l. *néz*
- m. *tart*
- n. *szeret*
- o. *tönkretesz*
- p. *érdekel*
- q. *akar*
- r. *eltűnik*

46. Az alábbi mondatokban szereplő igei régensek vonzatainak mi a

- kategóriája?
- szintaktikai funkciója?
- tematikus szerepe?

a)

A halász

Egy hullám

Egy ormóatlan rúd

felborította a csónakot.

b)

A cég dolgozója

Az új vegyszer

A nagy szárazság

elpusztítja a csótányokat.

c)

A feleségem

Az új kapa

A kiadós eső

jól fellazította a talajt.

Helyettesítsük az előbbi mondatok alanyát a következő környezetekbe!

a)

A csónak felborult.....-tÓl.

A csótányok elpusztultak.....-tÓl.

A talaj fellazult.....-tÓl.

b)

.....felborította a csónakot.....-vAl.

.....elpusztította a csótányokat.....vAl.

.....fellazította a talajt.....-vAl.

c)

.....csónakfelborítása sikeres volt.

.....csótánypusztítása sikeres volt.

.....talajlazítása sikeres volt.

d)

.....és*felborította a csónakot.*

.....és*elpusztította a csótányokat.*

.....és*fellazította a talajt.*

Az előbbieket alapján milyen szabályok fogalmazhatók meg azokról az azonos hangalakú igékről, amelyek alanyi vonzathelyükre vagy AG, vagy TE, vagy INS vonzatot kérnek?

47. Állapítsuk meg az alábbi vonzatkeretekben előforduló vonzatok

- szintaktikai funkcióját,
- kategóriáját,
- tematikus szerepét!

a. *-köménymagot szór a süteményre*

b. *-bort tölt az üvegbe*

c. *-idegeneket/akácfaakat telepít a vidékre*

d. *-dinnyét ültet a kertbe*

e. *-virágokat visz a balkonra*

f. *-csónakot bocsát a vízre*

g. *-rokonokat ültet a jó állásokba*

h. *-papucsot húz a lábára*

i. *-kalapot ad a fiára*

Végezzünk átalakításokat a fenti szerkezeteken az alábbi minta szerint, és figyeljük meg a szabályokat!

Példa:

fűrészport hint a porondra → behinti a porondot fűrészporral

48. Figyeljük meg a mellérendelés és a tematikus szerepek kapcsolatát!

a.)

- A megadott mellérendelő szerkezetek melyik környezetben jelenhetnek meg?
- A mellérendelések tagjai külön melyik környezetben jelenhetnek meg?
- Mi teszi lehetővé vagy tiltja meg együttes megjelenésüket?

Mellérendelő szerkezetek:

- a. *egy kard és egy katona*
- b. *egy csúzli és egy gyerek*

Környezetek:

- a.*megsebezte a karomat.*
- b.*betörte az ablakot*
- c.*látható a fotón.*
- d.*maradt meg az emlékezetemben*
- e.*élesebb egy fejszénél*
- f.*toborzót táncolt.*
- g.*komoly lőfegyver*
- h.*keresi a szüleit.*

A zárójelben megadott igék közül melyek jelenhetnek meg mellérendelő szerkezetként a mellettük megadott környezetekben?

Mi teszi lehetővé vagy tilossá koordinációjukat?

- a. *Marcinaka macskát. (ígértem, neveztem, adtam)*
- b. *Mari sohasemPéterrel. (törődött, dolgozott, tanult, szemtelenkedett)*
- c. *A kutyaa gazdájához. (ragaszkodik, hasonlít, vonzódik odaszalad)*
- d. *Péter az öcsémheza lányát. (küldte, hasonlított, adta, irányította)*
- e. *Juliaz apukájától a mobiltelefont. (kérte, irigyelte, kapta, féltette)*